

गो-दाहुंडी

या अंकांत—

- १ प्रिय वाचक—श्रद्धा आणि सबुरी
- २ श्रीसाईवादा व त्यांचा समाधिकाळ
- ३ स्वामी केवलानंद
- ४ साईभक्तीचा सुखसोहळा
- ५ साक्षात्कार (पहिल्या प्रकरणाचा उत्तरार्ध)
- ६ शिक्षणाचें माध्यम कोणतें असावें ?
- ७ वोधप्रद कथा
- ८ आत्मर्हिंग व शिव
- ९ धूलि—बंदन

श्री साई वा कसु धा

श्रीसाईबाबा जनतेच्या कल्याणासाठी ईशभक्ति, नामस्मरण यावरच उर्व भार देत असत; कारण तोच सर्वांत सुलभ उपाय आहे. जेणैकरून आपल्या इमौवरच्या भक्तांवर नामस्मरणाचे महत्त्व पटेल असेंच बहुधा बोलणे असे. हानापेक्षांही ध्यान हें श्रेष्ठ आहे. त्याच्या बळावर तुम्हीं सर्वसिद्धी प्राप्त करून बैठ शकतां असे भगवंतानीही अर्जुनाला सांगितले आहे, नाहीं का? आपल्यामार्गे नाना प्रकारचीं बंधने या संसारात आहेत. तीं सुलभतेने तोडण्याचा तो एक सुलभ मार्ग आहे असें ने सांगत असत.

—श्रीसाईचरित्र

श्री साईलीला

[शिरडी संस्थानाचे अधिकृत मासिक]

वर्ष ४७ वें]

मार्च १९६९

[अंक १२ वा

: संपादक :

श्री. द. दि. पाटणकर

वार्षिक वर्गणी रु. ५ (ट. ख. सह)

टे. नं ४४३३६१

: कार्यालय :

साईनिकेतन, डॉ. आंबेडकर रोड, खोदादाद सर्कलजवळ,
प्लॉट नं ८०४ बी, दादर, मुंबई १४.

प्रिय वाचक—

साईबाबांच्या जवळ नाना प्रकारची माणसें आपल्या विविध अपेक्षा पूर्ण करून घेण्यासाठी सतत येत असत. बाबा आपली इच्छा परिपूर्ण करतील असें प्रत्येकास वाटे. आणि कोणत्या ना कोणत्या मार्गानें तसें घडतही असे.

एकदां एक वयोवृद्ध बाई शिरडीत बाबाकडे आली. ती फार अशक्त झालेली होती. परंतु मृत्युपूर्वी बाबाकडून उद्धाराचा मंत्र मिळवावा व जन्माचे सार्थक करावें असें तिला वाढू लागले म्हणून बाबांची ख्याती ऐकून ती त्यांचा चरणाजवळ आली.

बाबा मंत्र कसला देणार ? ते कोणाला ठरावीक साच्याचा मंत्र के नसत; परंतु तिला काय माहीत ? तिनें अन्नग्रहण न करण्याचे ठरवून ते प्रमाणे प्रायोपवेशन सुरू केले. सर्वांनीं तसें न करण्याबद्दल व तो धोक्याचा निचुकीचा भार्ग आहे हें तिला समजावून सांगण्याचा आटोकाट प्रयत्न केला. परंतु तिच्या निर्धारापुढे कोणाचीही मात्रा चालली नाहीं.

सर्वांना काळजी वाढू लागली कीं या प्रायोपवेशनांत ही वृद्ध बाई दगावणार ! तिला तें कडक उपोषण सहन होणे शक्य नव्हते. त्यांवेळी माघवराव (शामा) बाबांच्या जवळपास असत. त्यांचे एकमेकांवर भारी प्रेम होते. त्यांनी बाबांच्या कानावर त्या वृद्ध बाईचा निर्धार घालतांच बाबांनी तिला बोलावणे पाठविले.

कोणीही बाई असो; बाबा तिला थोर व माननीय अशा आई या मधू नावाने संबोधीत असत. बाबा म्हणजे प्रेमाचा अवतार. सर्वभूती प्रेमभाव.

ती वृद्ध बाई येताच बाबा हलक्या व मधूर आवाजांत म्हणाले “आई, तूं धरणे धरून कां बरं बसली आहेस ? एवढ्या मोलाचा जीव, तो तुला कां बरं नकोसा झाला ? खाणेपिणे सोडून तूं आपल्या जीवाचे कां बर हाल मांडले आहेस ? खरं सांग मला. तुझेहें करणे मला मुळीच पसंत नाही. उपासतापासाने देवप्राप्तीचा मंत्र प्राप्त होत असतो ? मी एक गरीब फकीर आहे, त् मला माझ्या

मातेसारखी. मी तुझा लेक आहे. मी काय सांगतों याकडे नीट लक्ष दे. मी सांगतों त्यावर संपूर्ण विश्वास ठेव. मी जें काही सांगेन ते तुझ्या कल्याणाचेंच सांगेन. माझे एक गुरु होते. ते मोठे दयाळ नि कृपाळ होते. मी त्यांची मनापासून सेवा केली. काय करायचे बाकी ठेवले नाही. सेवा करून करून खरोखर मी थकलो. मलाही तुझ्यासारखाच त्यांच्याकळून कानमंत्र मिळवायचा होता. तुझ्यासारखीच माझी गत होती. माझा तर निर्धार होता कीं कितीही सायास पडले, कितीही हालअपेष्टा भोगाव्या लागल्या तरी गुरुची पाठ म्हणून सोडायची नाही !

माझा निर्धार पाहून माझ्या त्या प्रेमळ गुरुला माझी दया आली. त्यांने मला प्रेमाने जवळ घेतले. मला कुरवाळले. आणि ते एकदम मला म्हणाले, “काय ? तुला गुरुमंत्र पाहिजे ना ? मंत्र का फुकट मिळत असतो ? तूं मी मागतों ते दोन पैसे देशील का मला ?” त्या विचित्र मागणीचे मला मोठे आश्र्य वाटले. असला काय हा गुरु ? शिष्याकडे पैसे मागतो आणि ते किती ? अवघे दोनच पैसे.

परंतु काय करतात तें पाहूं या तरी असें वाढून मी त्यांना दोन पैसे ताबडतोब देऊन टाकिले.

परंतु त्यांना ते व्यवहारांतले पैसे नको होते. त्यांना काय कमी होतें ?

गुरुजी त्यावेळी मला उद्देशून म्हणाले होते कीं, अरे ! या पैशांचे मला काय करायचं आहे, मला तुझ्याकळून पैसे पाहिजेत ते वेगळ्या स्वरूपाचे. त्यांचे स्वरूप सांगूं का मुला ? आपला उद्धार व्हावा असं वाटते ना मुला ? मग निष्ठा आणि सबुरी हे बहुमोलाचे परंतु मनांत आणले तर देतां येणारे पैसे तूं मला दे.

मी ते पैसे देण्याचे वचन त्यांना ताबडतोब दिले. त्यामुळे गुरुराय माझ्यावर प्रसन्न झाले आणि त्यानीं मला आशीर्वाद दिला.

माझ्या आई ! त्या दोन पैशांचे महत्व सांगावें तेवढं थोडेंच आहे. तुझ्यावर लहानमोठे कोणतेही संकट येवो कधींही धीर सोडूं नकोस. धीर सो गंभीर. कोणी टोचून बोलले तरी त्याला ताबडतोब उत्तर देऊन मोकळी होऊं नकोस. या संसारांस नेहमीं धीर बाळगावा. सोसावें आस्ते कदम घ्यावें. तडकाफडकी कोणतीही गोष्ट करूं नये. हा कल्याणाचा व सुखी होण्याचा मार्ग

आहे. सहन करण्यांत खरा पुरुषार्थ आहे. त्याचा योग्य तो मोबदला आज नाहीं उद्धां किंवा परवां मिळणारच. जो घाई करतो, धीर सोडतो, तो अंतीं फसतो व पस्तावतो.

कोणतीही गोष्ट असो वा प्रसंग असो. निष्ठा होऊ नये, डोक्यांत राख घालून घेऊ नये, थोडे थांबावें. तुम्हाला जस्तर तो न्याय मिळाल्याशिवाय रहाणार नाही. अशी श्रद्धा बाळगावी. हें बघ; जगांत नाना प्रकारचे सद्गुण आहेत. त्यांचें वर्णन तुं ऐकलें असशील. त्या सद्गुणांची खाण, त्यांची माता कोणती असेल तर ती म्हणजे सबुरी. कोणतीही गोष्ट धीराने घेणे, धैर्याने प्रत्येक गोष्टीस तोंड देणे, हीच होय. तेच्हां या सर्व गुणांच्या माऊलीची कास धरली पाहिजे. ज्या माणसानें हा गुण आपलासा केला नाही, त्याला प्रेमानें कवटाळलें नाही, त्याचें जिणें व्यर्थ होय. आयुष्यांत तो कधीही सुखी नि यशस्वी होणार नाहीं.

सबुरी आणि निष्ठा ह्या दोन जीवलग बहिणी—जुळ्या म्हणेनास का. त्या एकमेकांच्या हातांत हात घालून नेहमी वागत असतात.

मनुष्य कितीही मोठ्या पदाला गेलेला असो. तो राजवैभवांत वावरत असो. परंतु धैर्य (धीर) व निष्ठा जर का त्याच्याजवळ नसेल तर त्याला खन्या सुखाचा लाभ होण्याची आशा बाळगायला नको.

माझ्या दयाळ गुरुसंबंधीं तुला किती म्हणून सांगू? तसा दयासागर मी कुठे पाहिला नाहीं.

मी बारा वर्षे होतो त्यांच्या कृपाक्षछाखालीं. त्यांनी मला लहानाचा मोठा केला. मला अन्नवस्त्राला कमी पडूं दिलें नाहीं. माझ्यावर त्यांची सतत नजर असे. अशा त्या माझ्या गुरुवर माझी अढळ निष्ठा होती. त्यांच्या सेवेशिबाय मला दुसरें काहीं सुचत नसे. रात्रंदिवस त्यांना डोळे भरभरून पहावें, त्यांचे रूप अंतःकरणांत साठवावें, सतत त्यांचे ध्यान करावें असें मला वाटत असे व त्याग्रमाणे माझ्याकडून आचरण घडत असे.

माझ्याकडून त्याने कशाचीही अपेक्षा केली नाहीं. त्यांना माझ्या कल्याणाची कोण काळजी! त्या दृष्टीनें ते माझ्याशीं वागत असत. माझी निष्ठा कसोटीला लावून पहात असत.

वाई गे! या जगांत कष्टाविणे फळ अपेक्षिणे चुकीचे आहे. निष्ठापूर्वक कष्ट केले असतां त्याचे फळ पदरांत पडलेंच पाहिजे.

तेव्हां माझ्या आई ! तुला यापेक्षां मी अघीक काय बरे सांगू ? मंत्र कसला घेऊन बसली आहेस ? निष्ठापूर्वक गुरुसेवा आणि सबुरी या दोन गोष्टी तूं अंतःकरणांत साठवून ठेव. माझ्या गुरुनें याशिवाय कोणत्याही मंत्रानें माझे कान फुंकले नाहीत. मग मी तरी तुझे कान कोणत्या मंत्रानें फुंकूं तें तूच मला सांग. मी माझ्या गुरुकडे लक्ष पुरविलें तसें तूं माझ्याकडे लक्ष पुरव. मग माझेही लक्ष तुझ्यावर राहील. कांहीं चिंता करू नकोस. अन्न सत्याग्रह आतां सोडून दे. जिवाला उगाच कष्ट देऊ नकोस. जा बरं; तो परमात्मा तुझं कल्याण करील.

श्री साईबाबानीं त्या वृद्ध वाईला हा जो शाश्वत कल्याणाचा मार्ग सांगितला तो तुमच्या, आमच्या व सर्वांच्याच कल्याणाचा आहे. अंघश्रद्धेने नव्हे परंतु या जगांत सतत डोळसपणे वागून आपण श्रद्धेच्या नि सबुरीच्या मार्गानें जाऊन आपलें कल्याण करून घेऊं द्या.

—संपादक

AN HUMBLE SERVICE
 IN MEMORY OF BABA'S 50th ANNIVERSARY
SAI PRASAD
 (IN KANNADA)
 BY SAU.
 KAMALADEVI GUNAKI
 AND
 BASAVARAJ GUNAKI
 (Price : Rs. 2-00)
 Write To : Secretary, SAI SAMAJ,
 THALAKWADI BELGAUM

श्रीसार्विबाबा व त्यांचा समाधि-काळ

दक्षिणायनच कां ?

लेखक — डॉ. के. भ. गवाणकर

श्रीसहुरु सार्विबाबांनी दक्षिणायनांत
प्राणप्रयाण कां केलें किंवा समाधि कां घेतली ?

उपजें तें नाशे । नाशलें पुनरपि दिसे ।

हें घटिकायंत्र तैसें । परिभ्रमे गा ॥ १५९ ॥

ना तरी उदो अस्तु अपैसे । अखंडित होत जात जैसे ।
हें जन्ममरण तैसें । अनिवार जगी ॥ १६० ॥

(श्री. ज्ञानेश्वरी. अ. २. श्लो. २७)

या जगांत मरणाचे क्षण पदोपदीं येत असतात, आणि मनुष्य जगतो हेच मुळी एक आश्र्य आहे असें मानावें लागतें. महाकवि कालिदासाने “ मरण प्रकृतिः शरीरिणाम् ” असें जें म्हटलें आहे तें याच अर्थानें. मरण ही प्रकृति आहे आणि जीवित मात्र विकृति आहे असें कालिदास म्हणतो. कालिदासाचा हा सिद्धान्त मनुष्यानें सतत आपल्यासमोर ठेवला पाहिजे. “ गृहीत इव केशेषु मृत्युना धर्मम् आचरेत् ” असें एक सुभाषित आहे.

माणसाचा प्रवास जिथे संपतो त्या क्षणाला अगर त्या धटनेला आपण स्थूलमतानें मृत्यु म्हणतो. पण खरोखर तो मृत्यु असतो का ? आत्म्याचा प्रवास कधींतरी संपतो का ? जोंपर्यंत आत्मा परमात्मस्वरूपांत विलीन होत नाहीं तों पर्यंत आत्म्याचा प्रवास अखंड चालू असतो. अनंतकालापासून देहाच्या आश्रयानें आत्म्याचा हा प्रवास सतत चालू आहे. “ अनेकजन्मसंसिद्धः ततो याति परां गतिम् ” असें भगवान श्रीकृष्ण अर्जुनाला सांगतात. ज्याला आपण मरण म्हणतों तें वस्तुतः मरण नसतें. नव्या जीवनाचा तो प्रारंभ असतो. एका जन्मातील मृत्यु म्हणजे दुसऱ्या जन्माचा प्रारंभ.

पण मृत्युनंतर तो कोठे जातो, म्हणजे स्वर्ग लोकांत, चंद्रादि लोकांत, इतर लोकांत, ब्रह्मपदीं किंवा मृत्युलोकावरच जन्म घेतो हे जाणण्याची जिज्ञासा अत्येक मानव प्राण्यास असते व तो कोणते ठिकाणीं जन्मास गेला हें ओळखण्याची एक साधारण तार्किक किंवा अनुमानिक किंवा ढोबळ स्वूण ही त्याने मानलेली दिसते. आणि त्यावरून लोकांत नेहमी अशी एक म्हणण्याची चाल पडलेली आहे की मानव प्राणीच काय पण पशुपक्षी, जलचरे, कीटक, कुमि वगैरे जीवजंतू पैकीं कोणत्याही प्राण्याचा अगर जीवजंतूचा प्रयाणकाळ (मरणकाळ) किंवा समाधिकाळ जर एकादशीस आला तर तो जीव वैकुंठास (श्रीविष्णुलोकास) जातो. महाशिवरात्रीस आला तर तो कैलासास (श्रीशिवलोकास) जातो. त्याचप्रमाणे त्याचा मृत्यु जर इतर कोणत्याही गुंरुवार शुक्रवारादि शुभवारी, पाढवा, दसरा, अक्षयतृतीया, बलिप्रतिपदासारख्या साडेतीन शुभ मुहूर्तापैकीं एखादे शुभ मुहूर्तीं महोदय, कपिलाषष्ठी वगैरे शुभपर्वणीवर, अमृतसिद्धीसारख्या एखादे शुभ योगावर, किंवा काशी, प्रयाग, पंढरपूरसारख्या एखादे पुण्य क्षेत्रीं झाला तर तो जीव स्वर्ग चंद्र सूर्यादि लोकावर जातो. व एखादे कुमुहूर्तावर किंवा कुयोगावर झाला तर जीव नरक लोकास जातो.

पण अशी अनुमाने काढण्यास किंवा स्वूण मानण्यास कांहीं तरीं कारण असलेंच पाहिजे.

भगवान् श्रीकृष्ण भगवद् गीतेत सांगतात—

‘यान्ति देवव्रता देवान् पितृन् यान्ति पितृव्रताः ।

भूतानी यान्ति भूतेज्या यान्ति मद्याजिनोऽपि माम् ॥ २५ ॥

अ. ९ श्लो. २५.

मन वाचादि सर्व इंद्रिये करून जे भक्त एकनिष्ठपणे देवाचे भजन-पूजन करून त्याचे ठिकाणीं निरंतर श्रद्धा व लक्ष ठेवतात ते देहविसर्जन झाल्यावरो-बर देवच होतात म्हणजे देवलोकास (स्वर्ग लोकास) जातात. एकनिष्ठपणे पित-राची ब्रते, भजन-पूजन करून त्याचे ठिकाणींच जे भक्त आपले चित्त अर्पण करतात ते त्याची इहलोकींची यात्रा जीवित यात्रा संपल्यावरोबर पितृर लोकास जातात किंवा भूत पिशाचादि क्षुद्र देवतांचे ठिकाणींच जे एकनिष्ठपणे भक्ति

करतात व जारण मारण उच्चाटनादि मंत्रांनी त्यांची उपासना करतात ते भक्त त्यांच्या शरीरघातबिरोबर पिशाच्योनीत जन्म घेतात, या प्रमाणे ज्यांचा जसा संकल्प जशी श्रद्धा, जशी भक्ति व जशी उपासना, त्याप्रमाणे त्यांना तो लोक किंवा ती योनी प्राप्त होते. तसेच माझ्या सर्वव्यापी निर्गुण परमात्म्याचे ठिकाणी ज्यांनी एकनिष्ठपणे सर्व इंद्रिये व अवयवासह श्रद्धा ठेवून माझी उपासना करून सर्वस्व मला अर्पण केले ते कोठे जाणार? अर्थात माझ्या ब्रह्मपदींच लीन होतात. हे सिद्धांत सत्य आहेत व सर्व जीवास लागू पडणारे आहेत.

पण हे भक्त त्या त्या योनीस, लोकास किंवा पदास गेले त्याच्या निश्चित खुणा काय?

मला वाटते त्या वरील श्लोकभाष्यांत दिलेल्या नाहीत. हे केवळ अनुमानाने समजावयाचे पण इतरत्र तरी अशा खुणा कोठे दिल्या आहेत का? व दिल्या असल्यास कोणत्या जिवाकरतां?

म्हणून कालशुद्धीवर जर देह ठेवला तर देह ठेवतांक्षणींच तो जीव ब्रह्मरूप होतो व अशुद्धकाली जर देह ठेवला तर तो प्राणी पुन्हां संसारांत येतो म्हणजे जन्म घेतो.

प्रयाणकात्याला या शुद्धशुद्ध कालासच शुक्ल व कृष्ण गति किंवा मार्ग म्हणतात. पहिला मार्ग प्रकाशमय व दुसरा अंधकारमय, जगताच्या ह्या अशा दोन शाश्वत गति म्हणजे कायमचे मार्ग, जीवाच्या प्रयाणकालावरून मानिले आहेत. पहिल्या म्हणजे शुक्ल मार्गात सांगितलेल्या योगावर जर जिवाचे प्राणप्रयाण आलें तर तो जीव परत फिरत नाही; म्हणजे ब्रह्मस्वरूपासच पोचतो, व दुसरा म्हणजे कृष्ण मार्गात सांगितलेल्या योगकाली जर प्राण्याचे प्राणप्रयाण झाले तर तो प्राणी ब्रह्मपदास न पोचतां पुन्हां कोणत्यातरी लोकावर जन्मास येतो; पण प्रत्येक जीवास वरील दोन गतीपैकीं हटकून अमुकच गति प्राप्त होईल हे निश्चित सांगतां येणार नाहीं. देहांताचे वेळीं त्या जीवाच्या दैवयोगप्रमाणे म्हणजे त्याने जसें व जितके शुभाशुभ कर्म केले असेल त्याप्रमाणे त्याला शुक्ल किंवा कृष्ण गति प्राप्त होते.

म्हणोनि काळशुद्धी जरी देह ठेविती। तरी ठेवितखेवीं ब्रह्मचि होती। एहवीं अकाळीं तरी येती। संसारा पुढती ॥ २०६ ॥ ज्ञाने.अ. <

ऐसिया अनादि या दोन्ही वाटा । एकी उजू एकी अव्हांटा ।
म्हणुनि बुद्धिपूर्वक सुभटा । दाविलिया तुज ॥ २३८ । ज्ञाने. अ. ८

तंव एकें ब्रह्मत्वा जाइजे । आणि एकें पुनरावृत्ती येईजे । परि देवगत्या
जो लाहिजे । देहांती जेणे ॥ २४६ ॥ ज्ञाने. अ. ८

ह्या प्रयाणकालाच्या गतींना आणखी दुसरी नंवे आहेत कीं काय हें
आपण पाहूं.

पहिल्या शुक्ळ गतीस उत्तम मार्ग, उजूमार्ग, शुद्धमार्ग व अर्चिरादि मार्ग
अशीं नंवे आहेत. त्याच्यप्रमाणे दुसऱ्या गतीस (कृष्ण) अव्हाटमार्ग, अकाल-
मार्ग, कृष्णमार्ग, धूम्रमार्ग अशी नंवे आहेत.

आतां ह्या वरील दोन मार्गांत प्राणप्रयाणकाळीं कांहीं योग किंवा पायच्या
असतात कीं काय व असल्यास कोणते व किती तें आपण पाहूं.

भगवान श्रीज्ञानेश्वर महाराजांनी आपल्या ओजस्वी रसाळ मोहक व
सुंदर वाणीने याचें वर्णन केलें आहे, तें मी संक्षिप्तरूपानें येथें देत आहे, तें
सद्गुरुक वाचक वृद्धानी मननपूर्वक वाचावें अशी माझी त्यांना नम्रपणाची पण
आग्रहाची विनंती आहे.

उत्तम मार्ग :—

पहिला योग किंवा पायरी :— शरीराचे आंत जो जठरान्मि असतो तो.

प्राणप्रयाण काळीं प्रदीस म्हणजे झगझगीत असला पाहिजे.
दुसरा योग किंवा पायरी :— तो अन्नि आंत प्रकाशमय असला पाहिजे
तिसरा योग किंवा पायरी :— बाहेर प्रयाणकालाचे वेळी दिवस पाहिजे.
चौथा योग किंवा पायरी :— बाहेर शुक्लपक्ष म्हणजे पहिला पंधरावडा पाहिजे.
पांचवा योग किंवा पायरी :— बाहेर उत्तरायणांतील सहा महिन्यांपैकीं कोण-

ता तरी एक महिना पाहिजे. ही सर्वांत उच्च पायरी. याप्रमाणे:
सायुज्यसिद्धिसदनास जाण्यास हा पांच पायच्याचा सोपान (जिना-दादर)
आहे. यासच अर्चिरादिमार्ग म्हणतात.

आंत अन्निज्यातीचा प्रकाशु । वाहेरी शुक्लपक्ष परि दिवसु ।

आणि सामासांमाजी मासु । उत्तरायण ॥ २२० ॥

ऐसिया समायोगाची निरुती । लोहोनि जे देह ठेविती ।

ते ब्रह्मविद् होती । परब्रह्म ॥ २२१ ॥

अवधारी गा धनुर्धारा । येथवरी सामर्थ्यं यया अवसरा ।

तेवींचि हा उजू मार्गं स्वपुरा । यावयासी ॥ २२२ ॥

एथ अशी हें पहिले पायथरे ज्योतिर्मय हें दुसरें । दिवस जाणें तिसरें
चौथें शुक्रपक्ष ॥ २२३ ॥

आणि सामास उत्तरायण । तें वरचील गा सोपान । येणे सायुज्यसि-
द्धिसदन । पावती योगी ॥ २२४ ॥

हा उत्तम काळु जाणिजे । यातें अर्चिरा मार्गु म्हणिजे । आतां आकाळु
तोही सहजें । सांगेन आईक ॥ २२५ ॥ श्रीज्ञाने. अ ८

आव्हाट मार्ग किंवा अकाल या मार्गांतील अडचणी व संकटे मरणसम-
याचें वेळीं आंत वात, कफ पितादि त्रिदोषांची गर्दी झाली आहे.
त्यामुळे अंतःकरणांत जिकडे तिकडे अंधार कोंदून राहिला आहे. सर्व
इंद्रिये लांकडाप्रमाणे कडकडीत झाली आहेत, स्वरणशक्ति अभांत
बुझून गेली आहे. मन वेडे झाले आहे. प्राण कोडला
आहे. जठराभीचे ठिकाणाची दाहकता, प्रखरपणा प्रज्वलितता व प्रकांशपण नाहीशी
झाली आहेत. अशी सर्व धूरच होऊन राहिला आहे. त्या धुराने शारीरांतील
चेतना जागच्या जागीच व्यापून कोंडली जाते; जसे चंद्राआड पाण्याने भरलेले
सज्ज ढग आले म्हणजे त्याचा कोंडमारा होतो, व नंतर अंधार ना प्रकाश
(रात्र ना दिवस) अशी (संध्याकालाप्रमाणे) मधली (थोडा अंधार थोडा प्रकाश)
स्थिती होते, तसे (मरण काली त्रिदोष झाला असताना) तो पुरुष घड मरतही
नाही व सावधही रहात नाही. याप्रमाणे त्याचे जिवास स्तब्धता प्राप्त होते; व
त्याचे आयुष्य मरणाच्या वेळेची वाट पहात असते. याप्रमाणे मन बुद्धि व इंद्रिये
यांच्या भोवती धूमव्याकुलतेचे कडे बनलेले असते. त्या ठिकाणी जन्मभर
केलेल्या योगाभ्यासाचे युग (मार्ग) संपूर्ण बुझून जाते. (मार्ग बंद होतो.)
अरे ! जन्मात केलेली योगाभ्यासाची कमाई जेव्हां हातातून जाते तेव्हा इतर
लाभाची (आत्मसाक्षात्कारांची) गोष्ट कशाला विचारावी ? म्हणून प्रयाणकालाचे
वेळी जेव्हा अशी दशा होते, तेव्हा त्या कालास आव्हाट किंवा अकाल मार्ग
म्हणतात.

आता या मार्गाने पुनरावृत्तीस म्हणजे पुन्हा जन्म घेण्यास जे पांच योग किंवा पांच पायऱ्या लागतात त्या खाली लिहिल्याप्रमाणे:—

हेला योग किंवा पायरी:— शरीराचे आंत जो जठरानि असतो तो त्रिदोष झाल्यासुके विज्ञतही नाही व प्रज्वलितही रहात नाही. त्यासुके तो अशी मन, बुद्धि व इंद्रिये ही नुसत्या त्रिदोषरूपी धुराने व्यापलेली व कोङ्डलेली असतात.

सरा योग किंवा पायरी:— तो अशी प्रकाशमय नसून आंत अंधुक असतो.

तेसरा योग किंवा पायरी:— बाहेर प्रयाणकालाचे वेळी रात्र असते.

तीर्था योग किंवा पायरी:— बाहेर कृष्णपक्ष किंवा दुसरा पंधरवडा असतो.

पांचवा योग किंवा पायरी:— बाहेर दक्षिणायानांतील सहा महिन्यांपैकी कोणता तरी महिना असतो. ही सर्वांत अत्यंत वाईट पायरी आहे. याप्रमाणे सायुज्यपद, ब्रह्मपद, परमात्मपद खेरीज करून कोणते तरी लोकांवर जन्म घेण्यास अथवा नीरस लोकांस जाण्यास हा पांच पायऱ्यांचा सोपान आहे. या मार्गास धूम्र मार्ग असे म्हणतात.

‘धूमो रात्रिस्तथा कृष्णः षण्मासा दक्षिणायनम् ।

तत्र चान्द्रमसं ज्योतिर्योगी प्राप्य निवर्तते ॥ २५ ॥ भ० गीता अ. <

आतां हे वरील दोन मार्ग (श्रीज्ञानेश्वरी अ. < श्लोक २५ ओ. २२६ त २३७) अर्चिरादि मार्ग व धूम्र मार्ग व त्यांतील पांच पायऱ्या, योग किंवा खुणा भूतसृष्टींतील यच्यावत् प्राण्याकरता आहेत किंवा काही विवक्षित ‘जीवाकरताच आहेत’ व विवक्षित जीवांकरताच असतील तर जर ते विवक्षित जीव कोणते ते पाहूं

(पुढील अंकीं समाप्त)

स्वामी केवलानंद

लेखक : श्री. महादेवशास्त्री दिवेकर

प्रस्थानत्रयीवरील भाष्य सांगण्याचा मोठा अधिकार गुरुवर्याचे ग्रन्थीभूत श्रीप्रज्ञानंद यांच्यापासून त्यांचेकडे आला होता. उभ्या महाराष्ट्र त्यावेळी प्रस्थानत्रयीवर अधिकृत बोलण्याचा अधिकार या गुरुशिष्याकडे होते. वेदातांची अभिरुची असणारे संस्कृतज्ञ श्रोते सोवळ्याने हातांत पळी पंचपात्र घेऊन आपापली आसने घेऊन येत. तर कांहीं मंडळी माडीवर येताच काढून ठेवीत. खालीं जाऊन हातपाय धुवून भस्स लावून आपापल्या आसनवर जाऊन बसत. गुरुवर्याचेकडे काव्यापासून न्याय, व्याकरण, वेदांत मीमांसा धर्मशास्त्र साहित्य व अलंकार अशा सर्व शास्त्रांचे पाठ चालत असन. गुरुवर्यांनी शिष्याबद्दलचे अतिशय प्रेम व शिकविण्याची इतकी हैस होती कीं काहीं वेळ पहाटे ५ ते ६ तर रात्रौ ८॥ ते ९॥ असे पाठ देत असत. द. हायस्कुलात शिक्षक वी. ए. च्या परीक्षेकरतां भाष्य वाचण्याकरतां रात्रौ ८॥ ते ९॥ येत असत. सर्व पाठ नियमित, व्यवस्थित, वेळच्यावेळी व अगदीं बरोबर चाल असत. एक वेदांताचा पाठ मात्र केव्हां केव्हां चर्चेच्या ओघात ११ च्या ११॥ पर्यंतहि चाले. नंतर मधुकरीची वेळ झाली असे दिसतांच शेवटचा शास्त्र पाठ म्हणून वेदांताचा पाठ पुरा होई व गुरुवर्य देहशुद्धी करून मधुकरी निघत.

गृहस्थांचे औदार्य

वाईतील गृहस्थांचे माधुकन्यासंबंधीचे औदार्य फारच वाखाणण्याजों होतें, तो सुवत्तेचा काळ होता व मनही उदार व धार्मिक होते. पैसा कमी पण खाण्या जेवण्यास कमी नव्हते. प्राज्ञपाठशाळेतील ६०।६५ विद्यार्थीं गंगापुरी मधली आळी व गणपति आळी या तीन आळ्यांत मधुकरी मागून पोटगांज जेवून विद्याभ्यास करीत, वरंगळ तांदूळ असो वा रायभोग असो. त्या भाताचे एक लहान मूद, चतकोर भाकरी, अशी मधुकरीची ताटे वाढून ठेवलेली असत.

त्येक आळीवर वीस वीस विद्यार्थ्यांचा तरी बोजा होता. आमटी व ताकयांची न्यवस्था प्राज्ञमठाने केलेली होती. कांहीं विद्यार्थी आमटीताकाकरतां रुपयादीडरुपय देत, त्याशिवाय होणारा सर्व खर्च गुरुवर्य आपल्या दक्षिणेतून करीत. त्यांचेकडे इश्नास व अध्ययनास येणारे अनेक सद्गृहस्थ या अन्नदानास म्हणून कांहीं इश्निणा देत. बाजारहाट करणे, कोठीची व्यवस्था, दूध तापविणे, ताक व आमटी भरणे, विरजणे इत्यादि कामे पाळीपाळीने केली जात. त्यामध्ये कानडेशास्त्री, शावबुवा विग्रशास्त्री, कोनकरशास्त्री ही मंडळी प्रमुख होती. कै. शंभुराव रंदीकरानीं बांधलेल्या प्राज्ञमठांत समाधिशेजारची एक खोली कोठीची व नहेरची ओसरी भोजनाची होती. आमटी व ताक यांचा नसुना माडीवर गुरुवर्यांचेकडे भोजनाचेवेळीं पाठवला जात असे.

गुरुवर्यांची मधुकरीची वेळ

वेदांतपाठानंतर देहशुद्धी करून मधुकरीस जाण्यापूर्वी गुरुवर्य आणून दिलेल्या लापैकीं कांहीं खात व माधुकरीस निघत. पायांत वाखाच्या चपला, उन्हाचा त्रास झुऊनये म्हणून डोक्यास पंचा गुंडाळलेला. एक हातांत पाण्याची लहानशी गिडी व ताक आमटीकरतां भांडे असे आणि डाव्या हातांत जाड चोपदरी फडक्यात एक हलके अल्युमिनियचे २ शेराचे पातेले असे. आपल्या सर्व विद्यार्थ्यांची गर्दी ओसरल्यावर गुरुवर्य मधुकरीस निघत. त्याची मधुरीची ८।१० घरे ठरलेली असत. सुखवस्तू संपन्न व अगत्याच्या गरीब गृहस्थांकडे ते मधुकरीस जात व तिहि गंगापुरींतच जात. भर दुपारी उन्हामध्ये शुभ्र वस्त्रे परिधान केलेला हा विष्पाड मनुष्य मधुकरीस जाताना पाहिला म्हणजे एकादा परमहंसच अनुग्रह करण्याकरतां जणू निघाला आहे इत्यादि वर्णन जे तर्कतीर्थ लक्ष्मणशास्त्र्यांनी अमृतोत्सव अंथात केले आहे ते अगदी योग्यच वाटतें. गुरुवर्य मधुकरी आणून माडीवर भोजन करीत. हवे ते अन्न घेऊन बाकीचे खाली प्राज्ञमठांतील विद्यार्थ्यांना यायंकाळीं उपयोगी पडाबे म्हणून पाठवीत. आपल्या भोजनपात्रांची शुद्धि खाली नदीवर जाऊन स्वतः करीत ती दुपारी एकपर्यंत ! पुनः १॥ ते ५॥ पर्यंत विद्यार्थ्यांचे पाठ चालूत.

वाईतील भोजन-निमंत्रणे

वाई हा जुना सनातनी ब्राह्मणवस्तीचा सरदार रास्ते यांचा गांव. रास्ते यांनी वैदिक ब्राह्मणांची वस्ती वाईमध्ये केली. त्यामुळे विविध प्रसंगाने हव्य,

त्येक आळीवर वीस वीस विद्यार्थ्यांचा तरी बोजा होता. आमटी व ताकयांची व्यवस्था प्राज्ञमठाने केलेली होती. कांहीं विद्यार्थी आमटीताकाकरतां रुपयादीडरुपय दृत. त्याशिवाय होणारा सर्व खर्च गुरुवर्य आपल्या दक्षिणेतून करीत. त्यांचिकडे इश्नास व अध्ययनास येणारे अनेक सद्गृहस्थ या अन्नदानास म्हणून कांहीं इक्षिणा देत. बाजारहाट करणे, कोठीची व्यवस्था, दूध तापविणे, ताक व आमटी करणे, विरजणे इत्यादि कामे पाळीपाळीने केली जात. त्यामध्ये कानडेशास्त्री, शशवद्वा विप्रशास्त्री, कोनकरशास्त्री ही मंडळी प्रसुख होती. कै. शंभुराव उरंदीकरानीं बांधलेल्या प्राज्ञमठांत समाधिशेजारची एक खोली कोठीची व अहेरची ओसरी भोजनाची होती. आमटी व ताक यांचा नमुना माडीवर गुरुवर्यांचिकडे भोजनाचेवेळीं पाठवला जात असे.

गुरुवर्यांची मधुकरीची वेळ

वेदांतपाठानंतर देहशुद्धी करून मधुकरीस जाण्यापूर्वी गुरुवर्य आणून दिलेल्या क्लौपैकीं कांहीं खात व माधुकरीस निघत. पायांत वाखाच्या चपला, उन्हाचा त्रास झेऊ नये म्हणून डोक्यास पंचा गुंडाळलेला. एक हातांत पाण्याची लहानशी गिडी व ताक आमटीकरतां भांडे असे आणि डाव्या हातांत जाड चोपदरी फडक्यात एक हलके अल्युमिनियचे २ शेराचे पातेले असे. आपल्या सर्व विद्यार्थ्यांची गर्दी औसरल्यावर गुरुवर्य मधुकरीस निघत. त्याची मधुरीची ८१० घरे ठरलेली असत. सुखवस्तू संपन्न व अगत्याच्या गरीब गृहस्थांकडे ते मधुकरीस जात व तहि गंगापुरींतच जात. भर दुपारी उन्हामध्ये शुभ्र वस्त्रे परिधान केलेला हा विष्पाड मनुष्य मधुकरीस जाताना पाहिला म्हणजे एकादा परमहंसच अनुग्रह करण्याकरतां जणू निघाला आहे इत्यादि वर्णन जे तर्कतीर्थ लक्ष्मणशास्त्र्यांनी अमृतोत्सव ग्रंथात केले आहे ते अगदी योग्यच वाटतें. गुरुवर्य मधुकरी आणून माडीवर भोजन करीत. हवे ते अन्न घेऊन बाकीचे खाली प्राज्ञमठांतील विद्यार्थ्यांना खायंकाळीं उपयोगी पडाबे म्हणून पाठवीत. आपल्या भोजनपात्रांची शुद्धि खाली उदीवर जाऊन स्वतः करीत ती दुपारी एकपर्यंत ! पुनः १॥ ते ५॥ पर्यंत विद्यार्थ्यांचे पाठ चालत.

वाईतील भोजन-निमंत्रणे

वाई हा जुना सनातनी ब्राह्मणवस्तीचा सरदार रास्ते यांचा गांव. रास्ते वारीं वैदिक ब्राह्मणांची वस्ती वाईमध्ये केली. त्यामुळे विविध प्रसंगाने हव्य,

पाश नव्हता. त्या मोठ्या आस्थेने ५।७ रुपयांत मामांच्या दशमीची व्यवस्था करीत असत. दशमीचे ताट आणणे पोचविण्याचे काम आम्हीं विद्यार्थी करीत होतो. त्यात वासुदेवशास्त्री कोनकर, मी व कानडे हेच प्रमुख होतो.

गोड घट साईचे दही, अवश्य ती तोंडी लावणी व लोण्याचा लहानशा आंब्याएवढा गोळा असे जिन्नस ताटात वाढून देत. साधारणतः लोणी नेहमी खातात त्यापेक्षां तो गोळा मोठा असल्यासुळे आमच्यामध्ये चर्चा चाले. एकदां मी स्वतःच बापटीणबाईना विचारले की येवढा लोण्याचा गोळा कशाला? त्या म्हणात्या अरे दिवेकर, येवढा मोठा ६॥ फूट उंचीचा त्यांचा धिप्पाड देह, सारा दिवस शिकविण्याचे श्रम, तरण्याताठ्या माणसाला चांगली भूक लागते; दीड दशमीला एवढे लोणी जास्त नाही. असे त्या बाईनीं म्हटल्यावर माझी मलाच कीव आली व माझा मी निषेध केला. शिवाय ही आणलेली दशमी गुरुवर्याफार तर ३ ते ४ चतकोरच खात. बाकी सर्व भाग आम्हां विद्यार्थ्यांचा असे. दुपारी जडान्न झालेले असेल म्हणजे ते आणलेले ताट तसेच खालीं नेण्यास सांगत. ही त्यांची दुधाची दशमी आम्हीं प्रौढ व लहान विद्यार्थी आळीपाळीने प्रसाद म्हणून खात होतो. त्या सुबत्तेच्या काळांत अवघ्या ५।७ रुपयांत दुधाची दशमी, दही, लोणी भाज्या वैरे उत्तम बेत होत असे. गुरुवर्य रात्री माडीवर दशमी खात असतांना सुद्धा कोणा विद्यार्थ्याला कांहीं वाचावयास सांगत असत. दशमी खाणे व वाचन ऐकणे असा त्यांचा कार्यक्रम असे. दुपारच्या जेवणाच्यावेळीहि तोच त्यांचा कार्यक्रम होता. प्राज्ञमठाची प्राज्ञपाठशाळा झाली. ४०।५० मुळे विद्यार्थी गृहामध्ये दोन्हीवेळां जेऊ लागली ऐपतदार मुळे दरमहा दहा रुपये देत. तर कोणी कमी देत. सर्वश्रीं संस्थेवर अवलंबून ४० तरी मुळे असावीत व त्यांचा सर्व खर्च लोकाश्रयावर चाले. संस्थेला ही स्थिती आल्यावर आम्हीं सर्व विद्यार्थ्यांनी गुरुजींना आग्रह केला म्हणून त्यांनी माधुकरीस जाणे बंद केले व ते प्राज्ञ पाठशाळेच्या सरस्वती मंदिरात सर्वांचे बरोबर भोजनांस येऊ लागले. पण ते पहिल्या पंक्तीस सणावाराशिवाय भोजनास येत नसत. सर्व लहानमोठें विद्यार्थी येऊन गेल्यावर वाढणारे विद्यार्थी व अन्य माझ्यासारखे प्रौढ विद्यार्थीं मागचे सोप्यात भोजनास बसत होतो. त्यावेळीं सुद्धा कवचितप्रसंगी इतस्तः गोष्टी कवचित होत. पण मुख्यतः वासुनाना कोनकरशास्त्री हे गुरुवर्यांना भोजनाचे वेळी अनेक मराठी चांगले ग्रंथ वाचून दाखवीत असत. भोजनाच्या वेळचे त्यांचे ते अभिश्रवण असे.

—पुरुषार्थावरून साभार.

शिरडी-वृत्त

जानेवारी १९६९

या महिन्यांत शिर्डीस बाहेरगांवचे भक्तजन नेहमीप्रमाणे आले. याशिवाय शाळांच्या सहली यात्राकंपनीच्या मोटारी, टुरिस्ट, अशी बरीच मंडळी श्रीसाईचे समाधीदर्शनास येऊन गेली. कांहीं कलाकारानीं श्रीपुढें हजेरी दिली, ती खालील प्रमाणे.

कीर्तन—

श्री. ह. भ. प. गोपाळबुवा खांडेकर, पुणे. संस्थान गवई, यांची कीर्तने नेहमी प्रमाणे झाली.

प्रवचन—

श्री. श्रीपाद हरि भिडेशास्त्री, सांगली, यांची दोन प्रवचने वेद व पाश्चिमात्य शास्त्र या विषयावर झाली.

गिटारवादन व व्हायोलिन

श्री. सुरेश भोई आणि पार्टी, वडाळा, मुंबई ३१.

गायन

श्री. भोलानाथ रामनाथ समेळ, गिरगांव, मुंबई ४. श्री. गणपतराव देवासकर, कुर्ला, मुंबई ७०. श्री. मीनावाई येवलेकर, येवला, (नाशिक) श्री. गोपाळकृष्ण भागवतस्वामी, ऑल इंडिया साईसमाज, मद्रास, भजनम्.

बँडवादन

श्री. चेतना बँड पथक, शिवडी, कोळीवाडा, मुंबई १५.

२६ जानेवारी

स्वराज्य दिनानिमित्त मे. माननीय कोर्ट रिसीव्हर डी. डी. पाटणकरसाहेब यांचे हस्ते श्रींचे समाधी मंदिरावर ध्वजवंदन, सर्वे श्रीसाईबाबा संस्थानकर्मचारी च गावांतील प्रतिष्ठित नागरिक व मराठी शाळा साईनाथ हायस्कूल विद्यार्थी-विद्यार्थीनी व अध्यापकवर्ग यांचेसह कार्यक्रम झाला. सर्वांस चहापानप्रसाद देण्यांत आला.

साईभक्तीचा सुखसोहळा

लेखक : - साईभक्त नानासाहेब अवस्थी.

‘ स्वप्नी देवा तुझी घडली नाही भक्ती ’ अशी मनस्थिति असतांना कृपाद्वारा साईनाथ महाराज यांची आमचेवर १९१५ पासून कृपाद्वारा आहे, यांत तिळमात्र संशय नाही. या पन्नास पंचावन्न वर्षाचे दीर्घ काळात आमचेवर अनेक असद्गुणाचे डोंगर कोसळले तथापि ‘ श्री ’ नेच आम्हास सर्व परिस्थितीतून पार पडण्यास धैर्य दिले. त्यामुळेच अद्याप आमचे लक्ष त्यांचे चरणी आहे. या जगतात मनुष्य सुखाला सोकावलेला असतो त्यामुळे ज्यावेळी मनुष्य सुखासमाधानात असतो त्यावेळी क्वचितच परमेश्वराचे स्मरण होते. याकरताच संसारी माणसांना आपल्या पूर्वसंचिताप्रमाणे भोग भोगणें प्राप्त होते. संकटास धैर्याने तोंड दिले पाहिजे.

गेल्या जून महिन्यापासून माझे चित्त साई महाराजांनी अधिक वेधले आहे. मद्रासाचे ब्रह्मीभूत नरसिंहस्वामी व माझे तीर्थस्तुप दाजीसाहेब अवस्थी जे अत्यंत सात्त्विक व पवित्र पुरुष होते यांचा दृढ परिचय १९३५ सालापासून होता. नरसिंहस्वामीनी मद्रास येथें अखिल भारतीय साई समाज स्थापन केला. त्यांना न्यायमूर्ति श्री. बाळासाहेब रेणे व माझे वडील साहाय्यक असल्याने मद्रासी लोक आम्हांस अंतःकरणापासून चाहतात. यामुळेच जूनमध्ये मद्रासला रेणे साहेब व मी गेलो होतो. खरोखर तिकडील प्रेमळ व शुद्ध भक्तीचा सोहळा पाहून अंतःकरण उचंबळून आले. हा अनुभव तेथें गेल्यावेळी आला.

शिर्डी येथे बाबांच्या ५० व्या पुण्यतिथीचा महोत्सव साजरा झाला. त्या ठिकाणी बाबांनीच मला खेचून नेले व कांहीं दिवस स्वानंदाचा लाभ दिला. पुण्यतिथीच्या दिवशीं बाबांचे आराधनेचा धार्मिक विधि साकोरीच्या सोळा वेदशास्त्रसंपन्न ब्राह्मणांनी श्री. पाटणकर दांपत्याकरवी शास्त्रोक्त केला. बाबांनी

पाटणकर साहेबांस प्रेरणा दैऊन मला महाप्रसादाचा लाभ प्राप्त करविला हेही मी माझे सद्भाग्य समजतो.

शिर्डीहून सुंबईस बाबांच्या पादुकांसह पालखी रवाना होण्याच्या वेळेस हजर राहण्याची सुसंधि मला प्राप्त झाली. १९१५ पासून बाबा वापरत असलेले पुणेरी जोडे १९१८ पावेतों मीच बाबांस अर्पण करण्यास नेत असै. तेच साईंचे जोडे पालखीतून सुंबईस थाटामाटाने व भजन करीत रवाना होण्याच्या वेळेस शिर्डीस मी हजर होतों हा सुयोगच होय. तदनंतर श्री. रावसाहेब थोरात साहेबांचे प्रेमळ कुटुंबियांबरोबर सुंबईस गेलों. दि. १० ऑक्टोबर १९६८ रोजी सायंकाळी 'शीव' येथे पालखीचे आगमन झालें त्यावेळी हजारे भक्तगण स्वागतास हजर होते व मलाही तेथे जाण्याचें सद्भाग्य प्राप्त झाले. अनेक फोटोग्राफर्सनी छायाचिन्हे घेतली ता. ११ ऑक्टोबरच्या समाचार-पत्रात मुख्यपृष्ठावर जो फोटो होता त्यात एका बाजूस श्री. धानू मध्यभागी मी व दुसरीकडे श्री. थोरात होते. ते पाहून माझे अंतःकरण उच्चबद्ध आले. शीव ते परळ तीन मैल मिरवणूक बॅन्ड, भजनीं दिंड्या, दारूकाम वर्गे असून हजारे भक्तगण परळ पावेतों पायीं मिरवणुकीबरोबर चालत आले व मीही उत्साहाने हे अंतर चालू शकलों याचे मला आश्र्य वाटतें; कारण माझ्या वयोमानाने मला मैल अर्धा मैल मुद्दां चालवत नाही. सुंबईचा सोहळा चार दिवस अत्यंत दिमाखाने पार पडला. तेथें चार दिवस भजन, कीर्तन, प्रवचन आदि सांस्कृतिक कार्यक्रम यथासांग पार पडला व लाखो सुंबईकरांना दर्शनाचा लाभ मिळाला. हा महोत्सव अविस्मरणीय असा झाला.

तदनंतर गेल्या महिन्यात मद्रासहून तेथील साईभक्त स्पेशल रेले कंपार्टमेंटने ता. २३, २४, २५ जानेवारी रोजी श्री क्षेत्र शिर्डी येथें येणार होते त्या समयास मीही साईनाथ चरणांजवळ आल्यास फार आनंद होईल असे मद्रासचे पत्र आलें. थंडीच्या दिवसांत व उतार वयात जावे कीं न जावे अशा द्विधा मनःस्थितींत होतो. ता. १२ जानेवारी रोजी प्रातःकाळीं एकाएकी शिर्डीस जाबेच असा मनोनिश्चय केला, व त्या प्रमाणे चिरंजीवास व सूनबाईस हे सांगत असताना आमच्या एका परिचित व्यक्तीने नवीन वर्षाचे कॅलेंडर देण्यासाठीं येणे केले. कॅलेंडर उघड्यून पाहिले तर ते श्रीमद् साईनाथ—महाराजांचे होते. त्यामुळे जाण्याचें निश्चित केले. नंतर सकाळचे टपालाने बंगलोरहून माझे

गुरुबंधु राधाकृष्णस्वामी हेही शिर्डीस येत असल्याचे समजले. श्री. राव नांवाजे एक साईंभक्त पुण्यास मोठ्या अधिकारावर आहेत. त्यांना मी माझा विचार कळविताच तेही सहकुदुंब मजबरोवर शिर्डीस येण्यास तयार झाले. ता. २३ रोजी सकाळच्या एस. टी. ने आम्ही शिर्डीस रवाना होऊन माध्यान्हास ऐन आरतीचे वेळी दाखल झालो. मद्रासचे ६०-७० भाविक भक्तगण त्या प्रांतातील एक महान सत्पुरुष श्री. भागवत महाराज ज्यांना आप्या म्हणून संबोधतात ते प्रमुख होते. महाराजांनी मला प्रेमाने आलिंगन दिले. भागवत महाराज एक भजनानंदी, निर्गर्वी व तेजस्वी संत आहेत. दोन दिवस त्यांच्या सान्निध्यात व शिर्डीच्या पवित्र वातावरणात प्रसन्न मनःस्थितींत काळ घालविला. ते मद्रासला परत जाताना मजला कोपरगाव ते दौँड त्यांच्या स्पेशल डब्यातून घेऊन आले. रेल्वेत अखंड नामस्मरण व भजन चालू होतें, खरोखर रेल्वे प्रवासात याप्रमाणे कालक्षेप होणे हें माझें सद्भाग्य होय. ता. २५ जानेवारीच्या रात्रीं घरी पोहोचताच चि. शरद यांनी ता. २६ जानेवारीस प्रजासत्ताक दिनाच्या होणाऱ्या सुमारंभात, त्यास प्रशस्तीपत्रक व पारितोषिक मिळणार असल्याचे सांगितले. त्या वेळीही हजर राहण्याची सुसंधि मिळाली. ही सर्व साईंकृपा !

मुफ्त उपकार । टेरीलीन पीस

॥ मन पसन्द रंगो में ॥

(पैंट, कमीज या बुशशर्ट के लिए)

एक पीस का मूल्य केवल १४) रुपये डाक खर्च अलग। पूरे सूट के लिए केवल २५) रुपये। पैकिंग और डाक खर्च बिलकुल मुफ्त। एक पीस मंगाने पर एक फाउन्टन पेन और पूरे सूट का पीस पंगोनर तीन फाउन्टेन पेन उपहार में मुफ्त। पोशाक के प्रेमी आज ही वी. पी.पार्सल के लिए लिखें क्योंकि स्टाक लिमिटेड है।

श्रीशंकर केन्द्र

पो० : कतरी सराय (गया)

साक्षात्कार

लेखक : केशव कृष्ण प्रधान
[उत्तरार्थ]

परंतु एक दिवस जरा इतर दिवसांपेक्षां निराळाच उगवला. तो रविवारचा दिवस होता. मी दुपारचा जेवून जरा लवंडलो होतो. इतक्यांत माझेच नांव विचारीत कोणी तरी इसम दरवाजापाशी आला, बघतों तर काय ! एक गोर-गोमटा कफनी घातलेला, दाढी व जटा वाढविलेला, तरुण संन्यासी ! माझेच नांव विचारीत आलेला, मी दिसतांच एखाद्या ओळखीच्या माणसासारखा माझ्याकडे पाहून हसू लागला व म्हणाला, “अरे माधव मला ओळखले नाहीस काय ! मी पद्मनाभ जोशी. मलाही हंसू आले. तो माझा बालमित्र होता. मी त्याला मोठ्या प्रेमाने मिठी मारली व आंत नेले. त्याला माझा पत्ता कसा मिळाला वैरे चौकशी केली. त्यानंतर तो मजकडे चांगला आठ - पंधरा दिवस राहिला.

पद्मनाभ माझ्यापेक्षां कितीतरी कृतनिश्चयी, तो व मी गांवी कॅलेजच्या शेवटच्या वर्षापर्यंत एकत्रच होतो. आमच्या गांवाजवळ त्याचा गांव होता. परंतु तेथे शिक्षणाची कांहींच सोय नसल्यासुळे लहानपणापासून तो आमच्याच गांवी त्याच्या मामाकडे रहात असे. सुट्टीत मात्र तो त्याच्या गांवी जाई. पदवी-परीक्षेनंतर तो त्याच्या गांवी गेला व मी मुंबईला नोकरी निमित्याने आलो. पद्मनाभची घरची स्थिति फारच चांनली होती. तो त्याच्या गांवचा इनामदार असून भोवतालची किती तरी खेडी त्यांच्याकडे पूर्वापार इमानदारीचे वतन देत असत. त्याने संन्यास कधी घेतला हे मला कांहीच माहीत नव्हते. त्या गोष्टीला आतां जवळजवळ पांच वर्षे झाली होती. एवढे मात्र खरे की तो व मी कॅलेजांत असताना तासनूतास वेदान्त, उपनिषदे वैरे गूढ विषयावर एकमेकात वाद - विवाद करीत असू, आत्मसाक्षात्कार व्हावयास संन्यासच घेतला पाहिजे असे त्याचे त्यावेळचे ठाम मत होतें व तें त्याने मला पुष्कळ वेळां बोलूनही

दाखविले होते. या आश्रमातले त्याचे आतांचे नांव आत्मानंद असून तो कायम हरिद्वारात एका नामांकित गुरुचा शिष्य होऊन राहिला होता. आमच्या दोघांच्या एकमेकांच्या सहवासांतील वर्षाबद्दल तो फारच आपुलकीने बोलत होता. म्हणून मी त्याला विचारले “ अरे पद्मनाभ, हरिद्वारला आश्रमांत व हिमालयाच्या आसमंतात गेलेली तुझी इतकी वर्षे फारच मजेची गेली असतील नाही ? तुझ्या एकंदर बोलण्यावरुन व चेहऱ्यावरील दिव्य तेजावरुन तुला आत्मज्ञान झालेलेच असले पाहिजे असे दिसते. आणि आत्मज्ञान झाल्यावर तर काय ! “ हें विश्वचि माझें घर । ही मती ज्याची स्थिर । अथवा चराचर होऊन राहिला । ही स्थिती तर फारच आनंदायक नाही काय ? ” तो एकाएकी गप्प झाला व फारच गंभीर दिसू लागला.

तो म्हणाला, “ खरें सांगू तुला. माधव, तुझ्या सहवासात गेलेली माझी वर्षे माझ्या हरिद्वारला गेलेल्या वर्षापेक्षां कितीतरी सुखकर गेली; एवढें खरें की हरिद्वारला भोवताली हिमालयाचे अनुपम सृष्टिसौदर्य आहे. पवित्र मंदिरे आहेत. त्यांच्यांत अहोरात्र बेद, उपनिषदे मंत्र यांचे घोष चाललेले असतात. परंतु त्या सर्व वातावरणांतील माणसे मात्र सुधारलेली नाहीत रे । रोजच्या भंत्रजागराने त्यांची मनें जागृत झाली नाहीत पण मृत मात्र झाली आहेत. त्यांत दया, अनुकंपा, सहानुभूती यांना जागा नसून मत्सर, असूया, द्वेष, काम, क्रोध, मोह यांना मात्र खूपच वाव मिळातो आहे. अरे वरपांगी सन्याशाचा व साधूचा वेश घालून माणसें थोडीच साधूसन्यासी होतात ? दुसऱ्या माणसाला माणसा सारखे वागविणे, हा खरा धर्म आहे. तसें वागण्याला लागणारी साधी माणुसकी सुद्धा या वातावरण्यांत रहाणाऱ्या माणसांनी गमावलेली आहे; तेथें कसला आला आहे ब्रह्मानंद व कसलें आलें आहे ब्रह्मज्ञान ! तुला सांगू. आपल्याकडे पूर्वापार परमेश्वराबद्दल निखालस खोट्या कल्पना माजलेल्या आहेत. खरें म्हणजें परमेश्वर ही एक सर्वव्यापी, सर्वसाक्षी, दयालू, सर्वशक्तिमान अशी अनेक रूपे घेऊन साकार होणारी किंवा निराकार निर्गुण अशा आपल्या मूळ स्वरूपांत विश्वाला बेहून त्यांत अधिष्ठित झालेली, एकमेवाद्वितीयम् अशी देवता आहे. तिच्या जंगप्रत्यंगापासून हें विश्व निर्माण झालें असून, तिच्या अमर अस्तित्वासुर्के व अमर अस्तिवांत हें चालतें, बोलतें, जगतें आणि शेवटी विलीनही पावतें. त्या देवतेची अस्मिता अमर आनंद हीच असून सत् व चित् ही तिचीच अनुकर्मे

विशाल बुद्धि व विशाल शक्तीची स्वरूपे आहेत. थोडक्यांत एका विशालदेही, अजब, शक्तिमान पुरुषामध्ये अत्यंत भावनात्मक दयालू हृदय व अफलातून बुद्धिमत्ता जर आपण कलिपली तर आपणास थोडेफार परमेश्वराचे वर्णन करणे शक्य होईल. ती देवता जशी मानवी विचारांत आहे. तशी त्याच्या विकारांत सुखा आहे. परंतु तिचे मूळ रूप, विकारशुद्ध करून त्यांचे विचारात तर विचार शुद्ध करून त्यांचे उन्मनांत रूपांतर केल्यावर, उमजते, अनुभवाला येते ते स्वरूप मन बुद्धीत जरी आहे तरी ते कळण्यास मन बुद्धिच्या मर्यादा ओलांडाच्या लागतात. त्या आपणास सुलभ तज्ज्ञेने ओलांडता याव्या त्यासाठीसृष्टी-ऋतूकृतूमध्ये निरनिराळी रूपें धारण करते, व्यवहार आपल्या मनाला आशा-निराशा अपेक्षा उपेक्षा, सुख दुःखें यांची आंदोलने देतो. बुद्धि निरनिराळ्या विषयांतून आपल्याला कसरती करावयास लावते. वाज्ञय-विशारद वाज्ञय-निर्मिती करतात, कवी सुंदर काव्ये लिहितात, गायक ती गातात, तत्त्वज्ञ तत्त्व समजावून सांगतात व जो तो आपापल्या परीने आपणास एक अतींद्रिय तळीनतेत हेऊन जात असतो. या तळीनतेच्या सब प्रकारांतून मनबुद्धीमार्गे उभा असलेल परमात्मा प्रभू आपल्या जवळ जवळ येत असतो हे आपणास कळतसुद्धां नाही, तळीनता हा मनबुद्धीमार्गे असलेल्या प्रभुपदाकडे जाण्याचा खास आणि एकच उपाय आहे.”

पद्मनाभ बोलत होता व मी गुंग होऊन सर्व ऐकत होतो. बोलतांना त्याचे विशाल नेत्र आणखीच मोठे होत व त्याच्या तोऱ्डावर एकाएकीं एक दिव्य तेज चमकूळ लागे. त्याचे भव्य कपाळ धर्मबिंदूसुळे मौक्तिकयुक्त दिसे व त्याच्या आवेशपूर्ण परंतु मधुर भाषणाने एक प्रकारची गोड तंद्री लागे व एक अवर्णनीय तळीनता ग्रास होई. तो मध्येच जरावेळ खालनाचे एवढे महत्त्व सांगितले आहे तर ती पालन केल्यासुळ तळी, तळीनता वगैरे जो कांही तूं सांगतो आहेस, ती मला वाटते मला सहज ग्रास होईल नाही? नीति पालनाने सैरावैरा धावणारे मन शांत होऊन, शाळण्यास आणि आचरणांत उत्तरविष्यास, आपली मन बुद्धी आणि शरीर प्रथम मुळींच तयार होत नाहीत परंतु त्या वेळेला थोडासा हृष्टाचा व संयमाचा दाव त्या मनावर आणला म्हणजे ज्ञाले!

पद्मनाभ थोडावेळ कांहीच बोलला नाही. थोड्या वेळानें तो म्हणाला, मला वाटते माधव याबाबतीत तू थोडासा चुकतो आहेस. थोड्याशा हट्टाने आणि संयमाने मन ताब्यांत येण्यासारखें नाही. खरे सांगायचें म्हणजे तें फारच बंडखोर आहे. त्यास नीतितत्त्वाचें पालन करावयास हट्टाने लावले तर तें बंडच उभारील. त्याला प्रथम तळीनतेची, तंद्रीची गोडी लावली पाहिजे व ही गोडी लावून कुठच्याहि विषयांत रममाण केले पाहिजे. मला वाटते की मनाच्या एकाग्रतेसुलै मनाकडून आपोआप नीतिनियमनांचे पालन होते. याच तंद्रीत, तळीनतेतच नीतितत्त्वाची बीजें मनाच्या ठिकाणी योग्य तऱ्हेने रुजू लागतात. उलट हट्टाने ती मनांत रुजविण्याचा प्रयत्न केल्यास मन बंडखोर वृत्तीने, ती उपटून फेकून देण्यास कधींहि कमी करत नाही. मी तुला हैं सर्व सांगत आहें त्याने तू विचकून जाऊ नकोस. अरे ही तंद्री, तळीनता आपल्या ठिकाणी बालप्रणीच स्वाभाविकरीत्या तीव्रतेने असते.

तुला आठवते त्यावेळेला आपण ठाण्याला बी. जे. हायस्कूलमध्ये शिकत होतो. आपण मित्र-मित्र मिळून संध्याकाळी कळव्याच्या रस्त्याकडे फिरावयास जात असू. आपले ठाणे गांव जरी स्वच्छ किंवा दूमदार नसले तरी देखील त्याच्या भोवतालचे सृष्टिसौंदर्य मात्र डोळ्यांत भरण्यासारखें आहे. विशेषतः जी. आय. पी. रेल्वेने जेव्हां आपण मुंबईहून ठाण्यास परत येत असू तेव्हां थेट घाटकोपर स्टेशन पासून एका बाजूची खिडकी पकडून बाहेरचे धांवते सृष्टिसौंदर्य निरखताना आपण आपले देहभान विसरून जायचे. त्यावेळेला आपल्या मनांत जे कांही भाव निर्माण होत असत, ते खरोखरी अनुभवून पाहण्यासारखेच होते. कधीकधी तर हे सृष्टिसौंदर्य पाहण्याकरिता म्हणून आपण आगगाडीने थेट कल्याणपर्यंत सुद्धा प्रवास करीत असू. त्यावेळेला ठाणे शहराच्या बाहेर, ठाणे शहराला, आपल्या कुशीत प्रेमाने आलिंगून, अर्धचंद्रांकृती बळण घेणारी ती वसईची खाडी, पलिकडे पश्चिम दिशेला पर्वताच्या पायथ्याशी भसलेले मुंबन्याचें बंदर, दुतर्फा दूरवर पसरलेली हिरवीगार शेते, त्यामधूनच कांही ठिकाणी वर डोकावणारे ते काळे खडक, त्या मागली व भोवतालची उत्तुग पर्वतराजी आणि त्यामधून खूप लांबलचक खोदलेला तो पारसीकचा वोगदा हैं सर्व सृष्टीचे नटलेले रूप पाहून, कविहृदयालाच काय, पण आपल्यासारख्या

लहान मुलांना सुद्धा क्षणभर आपण स्वर्गांतच आहोत असें वाटायचे. तुल आठवते, त्या पारसीकच्या डोंगरला आपण प्रेमानें व अभिमानानें पारसीकच्या पर्वत म्हणत असू. त्यातून खणलेल्या बोगद्याचीं वर्णनें एकून त्यावेळीं आपण स्थितमित होत असुं कोणी म्हणावयाचे कीं हा बोगदा इतका मोठा आहे कीं जगांतल्या बोगद्यांत याचा दुसरा नंबर लागेल. पहिल्या नंबरचा बोगदा स्विलसर्लंडमध्यें कुठेंतरी आल्पस् पर्वतांत आहे. माझ्याहून थोडासाच वयाले मोठा असलेला माझा चुलतभाऊ वसंत जेव्हां ठाण्याला येई, तेव्हां म्हणायचा कीं हा बोगदा इतका मोठा आहे कीं पारसीकच्या जंगलांतले पट्टे आणि बिक्के वाघ तर कित्येक दिवस या बोंगद्याला आपली गुहाच समजून, त्यामध्ये निर्धास्त रहात. आमच्या गांवची माणसें म्हणायची, कीं हा बोगदा जेव्हां सुरु झाल त्यावेळची सर्वांत वेगाने धांवणारी पंजाबमेल, धाडधड करीत त्या बोगद्यांत शिरली तरी देखील एक पट्ट्या वाघ न घावरता आपले दोन पाय खुशाल रुळ्यावर ठेवून स्वस्थ झोपी गेला होता. पंजाब मेल आली ती सरळ वाघाचे पुढले दोन पाय कापून निघून गेली. त्यावेळी तो इतक्या कांही जोराने ओरडला कीं पंजाबमेलच्या धाडधाड आवाजपेक्षांही त्या वाघाच्या ओरडण्याचा आवाज कानांत शिरून सर्व प्रवाशांची पांचावर धारण वसली.

माझ्या बालमनाला तेव्हां हें सर्व खरें वाटायचे. अशा या पारसीकच्या पर्वताच्या आसमंतात फिरतांना मला मी स्वर्गांतच वावरत आहें असें वाटायचे, तेथेल्या वाळून पिवळ्या धमक झालेल्या शेतांतील गवताचा रंग माझ्या थेट डोळ्यांत शिरायचा व मला मी मेरुपर्वताच्या सुवर्णभूमीतूनच फिरतों आहें, असें वाटायचे. तुला आठवत असेल की एकदा संध्याकाळीं आपण सर्व मित्रमंडळी गप्पा मारण्याच्या नादांत या पारसीकच्या डोंगराला वळसा घालून थेट मुंबऱ्याच्या बंदरापर्यंत गेलों. त्या दिवशीं हवाही फार सुरेख पडली होती. वारा वहात वहात आपल्या अंगप्रत्यंगाला सुखावत होता. सहस्ररश्मी दिवसभराच्या श्रमानंतर अस्तास जाण्याच्या अगदी बेतात होता. परंतु त्या पूर्वीं त्याने आपली गुलाबी रंगीत किमया अखिविश्वावर पसरविली होती आणि बरोबर त्याच वेळेला आपण सर्व मित्रमंडळी डोंगराच्या पायथ्याचें वळण संपवून मुंबऱ्याच्या शांत निश्चल खाडीकडे येऊन उमे राहिलों. भगवान सूर्यनारायणाचें त्या खाडीच्या पृष्ठभागावर पसरलेले तें लज्जायमान नवपरिणीत वधूच्या कपोल

रंगाचे भावनाविवश करणारे स्वरूप पाहून, मी बेखान झालो. समोर पसरलेला त्या गुलाबी गालिचाचा रंग, माझ्या एकवटलेल्या नेत्रदूयांतून माझ्या नसानसाला सुखवीत थेट माझ्या हृदयाच्या खोल गाभान्यांत घुसला. माझ्या हृदयांत कुठेतरी कांहीतरी उघडले. हृदयाला कांहीतरी उमजले, त्याची पाकळी आणि पाकळी उमलली. खरोखरी काय झाले माझे मलाच कळले नाही. एवढे खरे की माझ्या हृदयराउळांत त्याक्षणीं तरी कोणीतरी नंदादीप लावला. भोवताली असलेली जडाजड सृष्टी आणि मी एकरूप झालो. तुम्ही सर्व मित्रमंडळी, रस्त्यावरून येणारी जाणारी माणसे, समोर खाडीत निःस्तब्ध उभी असलेली ती पांढऱ्या शिडाची जहाजे, वाहणारा वारा, जनावरे सर्व सर्व आणि मी एकच एक झालो. क्षणभर मला असे वाटले की जमिनींतून उगवलेल्या गवतावरोवर मीही वर आलो आहे की काय, मला झालेला हा पहिला साक्षात्कार.

थोडक्यांत काय की या तंद्री तल्हीनतेमुळे आपल्यामध्ये नीतितत्त्वे रुजू लागून आपणास वारंवार अतींद्रिय सृष्टीत पदार्पण करतां येते. एकदा का आपल्याला त्या अतींद्रिय सृष्टीत प्रवेश मिळाला की नंतर परमेश्वरप्राप्ति, त्याचा दिव्य साक्षात्कार, समाधि वर्गेरे अवस्था यांकडे जाण्याचा आपला मार्ग सुलभ होतो. याच तंद्रीतल्हीनतेमुळे आपल्यामध्ये नीतितत्त्वे अधिकाअधिक रुजू लागतात, घर करू लागतात व त्यांची उपसुक्तता व खराखुरा अर्थ आपणास कळू लागतो. हृष्टाने नीतितत्त्वे पालन केल्यामुळे ही तल्हीनता प्राप्त करण्यास विशेष अशी मदत होतच नाही तर उलट त्यामुळे लागत असलेली तल्हीनता बन्याच वेळां विघडते मात्र. असा खरा हा उलटा प्रकार आहे.

ही तल्हीनता प्राप्त होण्यास मार्ग फक्त एकच आहे. परंतु त्या मार्गास पोचण्यास विविध कृतींच्या पायवाटा आहेत. तो मार्ग म्हणजे ज्या गपागोर्धींत ज्या खेळांत ज्या कलेंत, ज्या विषयांत, आपल्या मनाला निसर्गरीत्या गोडी वाटते त्या कृतीत त्या कायींत स्वतःला विसरून जाईपर्यंत मझ होणे. ते सर्व खरोखरी फारच सुलभ आहे व ते आपोआप होत असते. मझ व्हा, असे सांगावे लागत नाही. आपण होतोच. बालपणी मात्र आपल्या मनावर चुकीचे संस्कार केले जातात व शिस्त, पद्धत, घरचे वळण या नांवांखालीं आपणास बळजबरीने त्या तंद्रीतून वहिर ओढून काढले जाते. जवळजवळ असे दाखविले जाते म्हणा ना की आपले त्यावेळचे तंद्रीत जाणे हे दुबऱ्या मनाचे लक्षण असून आपल्या आवडीच्या विषया-

कडे लक्ष न देता आपण नेमून दिलेली पाठ्यपुस्तके वाचलीं पाहिजेत, देवळांत गेले पाहिजे, संध्या न चुकतां केली पाहिजे, वडील माणसांची व गुरुजनांची सेव करण्यांत कांही वेळ खर्च केला पाहिजे, मनाला लागेल तसे वागता कामा नये, आतां कळतें, त्यावेळेला आपण वाईट असें कांहीच करीत नव्हतो. फिरावयास जाणें, मित्रमंडळीत बसून गप्पा मारणे, मर्दानी खेळ खेळणे, कल्पनाशक्तीमध्ये गुंगून जाणें, वगैरे सर्व गोष्टी निसर्गतःच नीतितत्त्वाला पोषक अशाच आपस्या हातून आपोआप घडत होत्या.

यावर मी मध्येच म्हणालो, “पण पद्मनाभ, हें जें तुं सर्व सांगतो आहेत हें जरी खरे असलें तरी मला आलेला अनुभव त्याच्या अगदी उलट आहे. अरे, लहानपणापासून तुझ्यासारखेच माझें लक्ष निरनिराक्या बालमनाला हेलकावे देणाऱ्या व आकर्षून घेणाऱ्या दृश्यांनी वेघलें जायचे. माझें आजोळ दूर खेडेगावीं असल्यामुळे उन्हाळ्याच्या सुट्टीत व इतर मंगलप्रसंगानिमित्त माझ्या आईबरोबर तिकडे जातांना आगगाडी व नंतर बैलगाडीत बसून शेताशेतामधून आजू-चाजूचे निसर्गाचे रम्य देखावे बघतांना मी स्वतःला अक्षरशः विसरून जायचा. अगदी गांवानजीक आल्यावर एक नदी ओलांडून या तीरावरून त्या तीरावर मचव्यांतून किंवा लहान होडीतून जावें लागे. त्यावेळी तर माझी अगदीं ब्रह्मानंदीं टाळी लागायची. परंतु मी बघितलें कीं मी जसजसा मोठा होऊं लागलें तशीतशी ही माझी तंद्री तल्लीनता पाहून माझी इतर भावंडे व वडील माणसें मला भंगट absent minded अशीं विशेषणे लावून संबोधूं लागली. माझा वडील भाऊ म्हणायचा “अरे माधव, तुं हा अशी तंद्री लावून कधीं आकाशाकडे तर कधीं फुलपाखरांकडे, तर कधीं डोंगरांकडे कीं कधीं फुलांकडे पहात राहिलास तर तुझा अभ्यास कसा होणार? आईनें सांगितलेली घरची कामे कोण करणार? शाळेच्या वेळेला तुझी पुस्तके, वस्त्रा, कपडे कोण पाहून देणार? एवढा रमलेला तरी कशांत असतोस? हाच अनुभव मला घरीं दारीं शाळेत सर्वत्र बेळं लागला. शिवाय असें बघ कीं अशा तंद्रीत वारंवार जाऊन माझें मन हेलावल्या-मुळे माझ्या भावना मात्र अतिशय नाजूक झाल्या. जरा दुःख देणारे आजूबाजूला कांहीं दिसले कीं माझ्या डोक्यांत चट्कन् पाणी येई. माझी आई नेहमीं म्हणायची कीं आमच्या माधवचें इदय कसें स्त्रीहृदयासारखें नाजूक, भावनाप्रधान आहे. त्याचें पुढे कसें व्हायचें कुणास ठाऊक!

आजूबाजूची माणसें एकमेकांना घालून पाढून बोलत. मला वाटायचें किती हैं दुष्ट जग आहे. ही माणसे अशी एकमेकांस वाईट कां बोलतात ? त्यांना नीट बोलतां येत नाहीं का ? दुसऱ्यांच्या हृदयास सुख घावें—अगदीं थोडेंसे तरी सुख घावें—असें कसें यांस वाटत नाहीं ! जरा वयानें मोठे झाले, जरा कुठे मानासन्मानाची जागा मिळाली, दोन पैसे गांठीस आले कीं लागली दुसऱ्यांची वैगुण्यें काढून त्यांना छळायला. त्यांतून बुद्ध-देवासारखे जर कां म्हातारपण, रोग मृत्यू यासारख्या निष्ठुर दृश्यांची त्यांत भर पडली कीं मी दुःखानें अगदीं व्यथित होई. माझ्या मित्रांनीं तर मला बायकी, भित्रा आगूबाई अशा विशेषणांनीं संबोधून सळो कीं पळो केलें. शेवटीं मी विचार केला कीं कांही नाहीं; डोळे साफ उघडे ठेवून चारचौथांसारखें वागायचे. कधीही भावनाप्रधान व्हायचे नाहीं. व्यवहारांत, विचारांत, आचारांत ज्याला अगदीं Matter of fact माणूस म्हणतात, तसें वागायचे. तंद्रीतून भावनाभावनांतून चांगुलपणा वगैरे जे कांही निर्माण होतें तें सर्व सर्व निश्चयीपणाने दाबून टाकाच्यें व मनाला विशेष कांहींच लावून न घेतां स्थितप्रज्ञाच्या बुद्धीनें वागायचे.

जग हैं असेंच चालायचे. त्यांत काय मोठेंसे आहे ? करायचे काय, आपल्याला दुसऱ्यांच्या भावनांची कदर करून ? नीट व्यवहार करून खूपसे पैसे मिळवावे व आपल्या बायको—मुलांपुरतें पाहावें कीं झालें ! फक्त त्यांना व आपल्याला जितके सुख घेतां येईल तेवढें घ्यावें. असें मनाशी ठरवून मी खोल विचार करायचेंच सोडून दिलें आहे. तंद्री माणसाला अव्यवहार्य मात्र करते, तू म्हणतोस तसें तंद्रीतून गूढ गुंजन ऐकूं येऊन, परमेश्वरी साक्षात्कार वगैरे कांही एक होत नाहीं. माणूस मात्र नित्याच्या व्यवहारांत कुचकामी ठरतो. शिवाय या जगांत विषयसुखाच्या मागे लागून, त्यांच्या उपभोगांत व त्यासाठी लागणाच्या नित्योपयोगी व इतर साधनांचा संग्रह करण्यांत मनुष्यजात इतकी गुंतलेली आहे कीं तू म्हणतोस ती तंद्री तल्लीनता वगैरे लावण्यास माणसास अणाची देखील फुरसत नाहीं. व ती फुरसत जर मनुष्यजात काढूं लागली तर त्या तंद्रीमुळे व्यवहारांत व जीवनांत त्यांचे भलते-सलते नुकसान मात्र होईल.

सफेद दाग से निराश क्यों ?

हमारी सुपरीक्षित आयुर्वेदिक 'अमृत बूटी' सफेद दाग म पूरा लाभ पहुचाने वाली दवा सन् १९४६ से संसार में विख्यात है। इससे सिर्फ़ ३ ही दिनों में दाग का रंग बदलने लगता है। इस दीर्घकाल में हजारों ने इससे लाभ उठाया है और हमें कई प्रशंसा-पत्र मिले हैं। रोग विवरण के साथ पत्र लिखकर दवा शीघ्र मंगाकर देखें कि यह कितनी तेज है। प्रत्येक रोगी को प्रचारार्थ एक फायल लगाने वाली दवा मुफ्त दी जा रही है। स्टाक सीमित है। दवा जल्द मंगा लें और सुनहरे मौके से लाभ उठावें।
नोट :—नक्कालोंसे सावधान।

सफेद बाल से निराश क्यों ?

सतत परिश्रम और खोज के बाद सुगन्धित आयुर्वेदिक 'ग्रे हाल्ट' केश तेल हरी जड़ी बूटियों से बनाया गया है। यह बालों को सफेद होने से रोकता है और सफेद बालों को काले बालों में बदलने में मदद करता है। हजारों प्रशंसा-पत्र यदि आप मिल चुके हैं। यदि आप बालों को काला देखना चाहते हैं तो एकबार अवश्य परीक्षा करें। मूल्य ९ रु० एकत्र तीन शीशी २५ रु०।

शंकर चिकित्सा केन्द्र

पो० कृतरीसराय (गया)

शिक्षणाचें माध्यम कोणते असावे

६२६६६८८८८८८९६६६

लेखक :—द. मो. चित्रे

शिक्षणाचें माध्यम कोणते असावे ? या प्रश्नाचें उत्तर एकाअर्थी अगदी साधे व सोपे आहे. मूळ ज्या भाषिक वातावरणांत जन्म घेते ज्या भाषिक वातावरणांत त्याचे संगोपन होते त्याच भाषिक वातावरणांत त्याचें शिक्षण सुरु-होणे त्या मुलाच्या अभ्युदयासाठी योग्य होय यांत शंकाच नाही. मग प्रश्न उपस्थित होतो, हा प्रश्नच कां उपस्थित व्हावा ? याचें कारण आपली आजची राजकीय व सामाजिक परिस्थिती.

दीडशे वर्षापूर्वी इंग्रजांचे या देशांत आगमन झाले. ते आले प्रथम व्यापारी म्हणून. व्यापार करतां करतां आपल्या दौर्बल्याने त्याना प्रदेशामागून अदेश मिळत गेला. शेवटी ते या संबंध देशाचे राज्यकर्ते बनले. आपला राज्यकारमार उत्तम रीतीने चालण्यासाठी व आपल्या व्यापारांत गडगंज वाढ होण्यासाठी त्यांनी येथील लोकांना शिक्षण देण्याचे ठरविले. येथील जनतेच्या आशा आकांक्षा काय आहेत जनतेचा सामाजिक व सांस्कृतिक विकास कसा होईल याचा साकल्याने विचार करण्याचे त्याना काय कारण ? पण एक गोष्ट मात्र मान्यच करावी लागेल. ब्रिटिश राज्य कर्त्यांनी अगदीच विचार केला नाही असें नाही. तो साकल्याने झाला नाही, इतकेच आणि असा सर्वांगीण विचार करण्याचे त्यांना काय प्रयोजन ? बोलून चालून ते परके. आपला स्वार्थ कसा साध्य होईल याचाच विचार ते करणार आणि तसेच झाले.

लॉर्ड मैकॉलेने येथील लोकांना सुशिक्षित करण्याचे ठरविले. राज्यकर्त्याना पाहिजे होते थोडेसे प्रशासक आणि बहुसंख्य कारकून. आणि हाच उद्देश नजरेसमोर ठेवून शिक्षणक्रम आंखण्यात आला. शिक्षणाचे तीन विभाग पडले. प्राथमिक, माध्यमिक आणि उच्च येथील परिस्थितीकडे नमून त्यांना

माध्यमिक शिक्षण मातृभाषेतून देणे भाग पडले. भारतीय मूल जन्मतःच काही इंग्रजी बोलू शकत नव्हते.

माध्यमिक शाळेत इंग्रजी हा त्यावेळच्या १ ल्या इयत्तेपासून म्हणजे आजच्या ५ वी पासून सक्कीचा विषय करण्यांत आला. बाकीचे विषय मातृभाषेतून शिकविले जात. आमच्या वेळेस माध्यमिक शाळांमधून इयत्ता ८ वी पासून इंग्रजी हेच सर्व विषयाचे माध्यम बने. उच्च शिक्षणाचे माध्यम तेव्हाही इंग्रजी असे, आजही तेच आहे. आणि शिक्षणाचे माध्यम कोणते असावे हा प्रश्न उपस्थित होतो तो उच्च शिक्षणाच्या बाबतींत.

इंग्रज भारतांत आले ते स्वहितासाठी. त्यांनी अमाप संपत्ति गोळा केली. इतकेच नव्हे तर जगभर आपले साम्राज्य प्रस्थापित केले. परंतु भारतीय जनतेच्या अविरत लळ्यासुळे त्यांना भारत सोडून जावे लागले. ते गेले पण त्यांची भाषा मात्र येव्हे राहिली. इंग्रजी ही एक अतिशय संपन्न भाषा आहे. अब्बल इंग्रजी काळांतील विद्वानांनी हिचे महत्व ओळखले आणि तिला वाघिणीचे दूध ही संज्ञा बहाल केली. भारतांतून धुवून नेलेल्या संपत्तीची जणू काय भरपाई करण्यासाठीच इंग्रजी भाषा मागे राहिली आहे !

मातृभाषेचे महत्व कोण कमी लेखील ? संतश्रेष्ठ श्रीज्ञनेश्वर महाराजांपासून तो तहत राम गणेश गडकच्यांपर्यंत मराठीच्या अभिजात लेखकांनी मराठीचे वैभव वाढविण्यांत अविश्रांत परिश्रम केले आहेत. गूढ गुंजनापासून तो विनोदा पर्यंतचे सर्व बाज्य प्रकार मराठीने प्रवाही रीतीने हाताळले आहेत. मनांत उद्भवणारे कोणतेही विचार व भावना उत्तम रीतीने व्यक्त करण्याचे सामर्थ्य मराठीत आहे. आजच्या विज्ञान युगांतही शास्त्रीय आशय व्यक्त करण्यांत मराठी थिटी पडेल असे सुव्हीच नाही. परिभाषेचा प्रश्न या ठिकाणी उपस्थित केला जाईल. पण तो सहज सोडविला जाईल. जगभर प्रचलित असलेल्या शास्त्रीय संज्ञा जशाच्या तशा किंवा मराठीला अनुकूल असा थोडाफार फरक करून मराठीत स्वीकृत केल्या म्हणजे झाले. इंग्रजीने परभाषेतील कितीतरी शब्द आत्मसात केले आहेत. आत्मा, निर्वाण महापुरुष, दैव, कर्म, गुरु, निर्गुण, सगुण, साक्षात्कार, समाधि, बंदोबस्त, घेराव असे किती तरी

त्वंस्कृत व मराठी शब्द इंग्रजीने स्वीकृत केले आहेत. शब्दाचा विशिष्ट असा अर्थ असतो, तो जशाचा तसा, किंवा किंचित् फरकाने स्वीकृत केला तर विचार किंवा भावना स्पष्टपणे व्यक्त होतात. ज्ञानाच्या क्षेत्रांत सोवळेपणा ओवळेपणा असूच शकत नाही. भाषा वृद्धिंगत करण्याचा हा प्रभावी मार्ग आहे. नवे शब्दरूढ करण्यासही प्रत्यवाय नाही. मात्र सामान्य लोकांच्या सहज पचनी पडतील असे ते असावे. नेकटायच्या ऐवजी कंठलंगोट असा हास्यास्पद प्रकार नसावा. स्टेशनच्या ऐवजी अग्निरथविश्रामधाम कोणीही स्वीकारणार नाही. मराठीने अनेक फारशी शब्द इतके आत्मसात केले आहेत की ते परभाषेतील आहेत असे मुद्दाम सांगावें लागेल. भाषेच्या जीवंतपणाचें लक्षण आहे हें.

पैज मारण्याचा प्रसंग आला तर मराठी जिंकेल यांत शंकाच नाहीं, पण आज विज्ञान अवकाशांत रॉकेट गतीने संचार करीत आहे. त्या गतीशीं संपर्क साधावयाचा असल्यास इंग्रजी भाषेची कास धरावयास पाहिजे. इंग्रजींत प्रसिद्ध झालेल्या शास्त्रीय ग्रंथांचे मराठींत रूपांतरित करण्याचा महान् प्रयत्न समोर आहेच. त्यांत प्रत्यहीं भर पडणाऱ्या इंग्रजी ग्रंथांचा प्रश्नही आहेच. त्या ऐवजी इंग्रजीचा स्वीकार करणे सोपे आणि इष्ट होईल.

भारताची लोकसंख्या कौद्यवधी आहे हें खरे. ब्रिटिशांच्या राजवटी-मुळे लक्षावधीना इंग्रजी येते हेंही खरे. आज शिक्षणाचा प्रसार खेडोपाडी होऊं लागला आहे, समाजांतील सर्व थरांतील लोकांना शिक्षणाचा लाभ मिळूं लागला आहे, हा लाभ भरपूर प्रमाणांत देण्यासाठी शिक्षणाचें माध्यम निश्चित करावयास हवें. व त्याचा प्राथमिक, माध्यमिक व उच्च ह्या सर्व स्तरांवर विचार करावयास पाहिजे. या सर्वांमध्ये सुसूत्रता असावयास पाहिजे. इतकेच नव्हेतर सर्व भारतभर शिक्षणाचें एकच एक धोरण असणे हें राष्ट्रीय ऐक्यासाठी अत्यावश्यक आहे.

आज आपणांला भारतांतील विविधतेतून समानता आणायची आहे आपण भाषिक राज्यें निर्माण केली आहेत. प्रत्येक भाषिक राज्यांत अनेक विद्यापीठे आहेत. नवीन विद्यापीठांची त्यांत भर पडत आहे. हें सब स्वागतार्ह आहे. कृत त्यांत राष्ट्रीय ऐक्याला पोषक असे समान धोरण आंखावयास पाहिजे. निव्वळ भावनेच्या आहारी जावून धोरण ठरविणे ऐक्याला बाधक ठरेल.

भारतांतील एका विद्यापीठांतील विद्यार्थ्याला दुसऱ्या विद्यापीठांत सहज प्रवेश मिळणे आवश्यक आहे. त्यासाठी दुवा साधण्यासाठी एक समान भाषा असणे अत्यावश्यक आहे. हिंदी हाच एक समान दुवा आहे. त्यासाठी प्रयत्नशील व्हावयास पाहिजे. हा समान दुवा निर्माण होईपर्यंत भारतांतील लक्षावधी लोकांना येणारी व जगभर प्रसृत झालेली इंग्रजी भाषा भारतीय ऐक्यासाठी च जागतिक संपर्कासाठी निःसंदेह लाभदायक ठरेल.

आपली आजजी परिस्थिती काय आहे ? उच्च शिक्षणाचे माध्यम आजही इंग्रजी हैच आहे. इंग्रजीचे तुटपुंजे ज्ञान असलेला विद्यार्थी महविद्यालयांत प्रवेश करतो व तेथें आवाक् बनतो. व गोंधळून जातो. माध्यमिक शिक्षणाचा उद्देश विद्यार्थ्याला सामान्यज्ञान देणे हा असतो. उच्च शिक्षणाचा उद्देश विद्यार्थ्याला विचार करावयास शिकविणे हा असतो. त्यासुळे गोंधळांत भरच पडते. या गोंडळातून बाहेर पडण्यासाठी माध्यमाचा ग्रन्थ प्रश्न सोडवला पाहिजे. आणि तोही निर्धारपूर्वक व विद्यार्थ्याच्या परिस्थितीचा सर्वांगीण विचार करून.

मानवाचा विकास साधण्याचा एकमेव मार्ग म्हणजे शिक्षण प्रदान केंद्रिय मंत्रालयांत व राज्यमंत्रालयांत शिक्षण हैं नंबर एकचे खाते असावयास पाहिजे. आपल्याकडे या खात्याला दुख्यम स्थान प्राप्त झालें आहे. भारतीय जनतेच्या कल्याणासाठी व राष्ट्रीय ऐक्यासाठी केंद्र मंत्रालयाचे आदेश राज्य-मंत्रालयांनी व भारतांतील विद्यापीठांनी पाळावयास हवेत. विद्यार्थ्यांच्या आशाआकांक्षा, त्यांच्या भवना व त्यांचा सर्वांगीण विकास याचा अभ्यासक्रम नियुक्त करतांच विचार करणे हाच शिक्षणाचे माध्यम ठरविण्याचा एकमेव मार्ग आहे. “ To bulbie god in life is man’s man hood,” says, Aurobindo

प्रजालिते ज्ञानमयः प्रदीपः !

बोधप्रध कथा

लहानापासून थोरापर्यंत कथा—गोष्टी सर्वांना आवडतात. कोण-
तेंही महान् तत्व मनावर ठसवायचे असल्यास तें कथेच्या रूपानें
सांगितलें असतां चांगलें ठसतें. संत विनोबा यानीं सांगितलेल्या कथां
ऐकीं या दोन नमुनेदार कथा आहेत. आमच्या वाचकांस त्या आवड-
तील अशी अपेक्षा आहे.

मुलगा आणि जांभळ

: १ :

एक मुलगा होता. एकदा फिरता तो गावाच्या शिवेवर गेला.
तिथं जाभळाचं झाड होतं त्यावर पिकलीं रसदार जांभळ होती. तीं पाहून
मुलाच्या तोंडाला पाणी सुटलं. ती जाभळ कशीं खाऊ नि कशी नाही असं
त्याला होऊन गेलं.

परंतु मुलगा होता ठेंगू आणि जांभळ होती उंच. शिवाय त्याला
झाडावरही चढता येईना. निराश होऊन त्यानं वर पाहिलं. जांभळाच्या एका
फांदीवर एक वानर पिकलीं पिकलीं जाभळ खात बसलं होतं. मुलगा चटकन्
त्या वानराला म्हणाला,

‘ वानरदादा, मला जाभळ देणार नाहीस ! ’

वानर म्हणालं:

‘ वर ये आणि हवी तेवढी तोङ्गून घे ’

मुलानं गयावया कस्तुन म्हटलं:

‘ मी लहान आहे. मला एवढं उंच चढता येत नाही. तू मोठा आहेस.
शहाणा, दयादृ आहेस. माझीहि दया कर. मला जाभळ दे. दे ३३ ना ! ’

वानराला मुलाची दया आली. त्यानं सुंदर, पिकलेलं आणि रसरशीत

जांभूळ तोड्डून खाली टाकलं. मुलानं तें वरच्यावर झेललं. जांभूळ हातांत घेऊन आनंदानं हसत खिदळत मुलगा घराकडे निघाला. रस्त्यात त्याची धाकटी बहीण त्याला भेटली. तिनं विचारलं:

दादा. काय आणलंस ?

‘ जांभूळ आहे. तू खाशील ? ’

‘ हो ’

त्यानं चटकन् ते जांभूळ बहिणीच्या हातात दिलं.

मुलगा पुनः रिकामा झाला. तो परत माघारी फिरला. धावत जांभळ-खालीं आला. वर पाहिलं. वानर अजून तिथंच होतं.

मुलगा म्हणाला,

“ वानरदादा, मला जांभूळ दे ना. ”

वानराला नवल वाटलं. थोडा रागसुद्धा आला. त्यानं मुलाला म्हटलं.

“ असा कसा रे तू ? एकदा जांभूळ दिल्यावरोबर पुनः धावत आलास ! तुला दिलेल्या जांभळाचं काय केलंस ? ”

“ तें माझ्या बहिणीला दिलं. ”

“ बहिणीला दिलंस ? का ? ”

“ वानरदादा, माझी बहीण माझ्यापेक्षा लहान आहे. तिला दिल्याशिवाय खाणं वरं दिसत नाही. ”

मुलाचं हें बोलणं ऐकून वानराला नवल वाटलं. हा रिवाज त्यानं जन्मात कधी पाहिला नव्हता. मिळेल तें खाऊन टाकावं एवढंच त्याला माहीत होतं. वानर आश्चर्यानं मुलाला म्हणालं.

असं आहे तर ! ”

आणि आनंदाच्या भरात कितीतरी सुंदर सुंदर जांभळं त्यानं मुलाला तोड्डून दिलीं.

तीं सारीं जांभळं घेऊन मुलगा आपल्या घरी गेला. घरीं त्याचे आई-वडील होते. त्यानं एक जांभूळ आपल्या आईला दिलं आईनं ते त्याच्या वडिलांना दिलं. मुलानं पुनः दुसरं जांभूळ आईच्या हातावर ठेवलं. आई-वडील दोघंहि मोठ्या आनंदानं तीं जांभळं खात राहिलीं.

मुलगा आनंदानं उड्या मारीत पुनः जांभळीपाढी पोचला. वानर तिथंच होतं. त्याला म्हणाला,

“वानरदादा, जांभळं दे ना.”

“विचित्र मुलगा आहेस गड्या तू. पुन्हा पुन्हा जांभळं मागतोस? आता दिलीं होतीं तीं कुठं रे गेलीं?” वानर रागात म्हणालं.

“तीं मी माझ्या आईला आणि वडिलांना दिलीं.” मुलगा म्हणाला.

“का?” वानरानं विचारलं.

“आम्ही माणसं आहोत. आई-वडिलांना, शेजाञ्यापाजाञ्यांना दिल्याशिवाय खाणं आम्हाला बर्व वाटत नाही. आम्ही आघी त्यांना देतो. मग स्वतः खातो.”

मुलाचं बोलणं ऐकून वानर खुशीत आलं. त्यानं फांदी धरून झाड हळविलं. कितीतरी पिकलीं पिकलीं जांभळ जमिनीवर सांडलीं. मुलानं तीं गोळा केलीं. पिशवीत भरलीं आणि धावतधावत घराकडे निघाला.

रस्त्यात त्याचे कितीतरी मित्र खेळत होते. त्यांना चुकवून जांभळ खाणे मुलाल बरं वाटलं नाही. त्यानं जोरानं ललकारी ठोकली.

“चला रे चला. जांभळं ध्या.”

सारी मुलं त्याच्याभोवती गोळा झालीं. त्यानं सर्वाना आपल्या घरीं नेलं. अंगणात ओळीनं बसवलं. प्रत्येकाला ओंजळ ओंजळ जांभळं दिलीं. जागेवर बसून सर्वांनी तीं खालीं. बिया एका टोपलीत गोळा केल्या. मुलानं सर्वांच्या हातावर पाणी टाकलं. सर्वांचे हात धुऊन झाल्यावर मुलगा आपल्या मित्रांना म्हणाला:

“ऐका.”

आणि मग वानराची गोष्ट त्यानं सर्वाना सांगून टाकली.

आंबे

ही चौधा मुलांची गोष्ट आहे. म्हणजे एका गावात चार मित्र होते. एकदा फिरत फिरत ते तलावाच्या किनारी आले. तिथे एक आंब्याचं सुन्दर झाड होतं. झाडावर पाडावर आलेले पिवळे धमक आंबे लटकले होते. ते आंबे पाहून कोणाच्याहि तोडाला पाणी सुटलं असतं. या मित्रांच्या तोडालाहि सुटलं. परंतु आंबे काढणार कसे ? झाड काही लहानसं थोडंच होतं ! चांगलं आकाशभर उंच होतं तें !

बन्याच वेळानंतर सुपीक डोक्याचा एकजण म्हणाला :

“ या आपण दगड गोळा करू आणि मग आंबे पाडूं. ”

दुसरा म्हणाला :

“ दगड मारून आंबे पाडणं ठीक नाही. त्यासुळं कच्चे आंबे पडतील आणि नुकसान होईल. शिवाय रखवालदार पाठीचीं सालं काढील तीं वेगळीच. ”

तिसऱ्यानं विचार करून सुचविलें :

“ थांबा, मला एक युक्ति सुचली. आपण आता असं करूं. चौधं एक-मेकांच्या खांद्यावर उमे राहून आंबे काढू. असं केल्यानं नुकसानहि होणार नाही आणि आपण आंबे काढल्याचं कुणाच्या लक्षातहि येणार नाही.

ही युक्ति सर्वांनाच पसंत पडली. त्यापैकीं एक धडध कट मुलगा सर्वांत खालीं उभा राहिला. चौधेजण एकमेकांच्या खांद्यावर चढून उमे राहिले. शेवटीं वरच्या मुलाचा हात फांदीला पोचला. पाडावरचे रसभरित आंबे त्याच्या हाताशी आले.

आंबे इतके सुंदर होते म्हणता की ते पाहून वरचा मुलगा आपले भान हरवून बसला; आपले मित्र खालीं आहेत, आपण त्यांच्या खांद्यावर उमे आहोत हेहि तो विसरला. त्यानं वरच्यावर आंबे खायला सुरुवात केली.

अखेर खालच्या मुलाला भार असल्या झाला म्हणून त्यानं वरच्यावर पाहिलं. तर काय ! हा गडी मजेत आंब्यांचा समाचार घेत होता ! हा प्रकार पाहून खालचा मुलगा जवळजवळ ओरडलाच :

“ का रे, तू आमच्या खांद्यावर उभा राहिलास आणि एकच्यानं आंबे खात बसलास ! आम्हाला सोहून खाण्याची तुला लाज कशी वाटली नाही ? ”

परंतु वरचा गडी आपल्या कामात गदून गोला होता. खालीं काय चाललं. याचं जणू त्याला मानच राहिलं नव्हतं.

शेवटीं खालच्या तिघांचा राग अनावर झाला. त्यापैकी एकानं हळच आपला खांदा हलविला आणि वरचा मुलगा उष्टचा आंब्यासह धप्पकन खाली आला. पडल्यामुळे त्याच्या हातातला आंबा गदून पडला. तोंडाला खोक पदून रक्त वाहायला लागलं. त्याचं अंग आणि कषडे मातीनं भरले. शेवटी चौघांची मारामारी सुरु झाली. चौघंहि एकमेकांना शिव्या देऊन भांडायला लागले.

इतक्यात गावातले एक म्हातारबाबा त्या वाटेनं जायाला निघाले. त्यानी हा प्रकार पाहिला. त्यानी मध्यस्थी करून मुलांचं भांडण मिटविलं आणि म्हटलं :

“ अरे तुम्ही आंबे खायला आलात आणि आपसांत भाडायला लागलात. भांडून आंबे कसे मिळतील ? सारे मिळून प्रयत्न करा. सारे मिळून खा. आंबे का एकव्यानं खाण्याची वस्तु आहे ? सारे एकत्र बसून आंबे वाटून व्याल आणि मजेत खाल तर किती छान होईल ? ”

म्हातारबाबांचा सल्ला सर्वानाच पसंत पडला. सर्वानी पुन्हा पहिल्या-सारखा प्रयत्न केला. छान छान आंबे पाडले. सर्वानी हसत खेळत वाटून घेतले आणि आनंदांत खात बसले.

विनोबाजी म्हणतात :

‘ बन्याच वर्षानंतर आपण स्वतंत्र झालो. या स्वातंत्र्याची फळंहि आपल्याला अशीच मिळून मिसळून व सारखी वाटून घेतली पाहिजेत. आम्ही सगळे मिळून राहू, सगळे मिळून खाऊ आणि परस्पराच्या सुखदुःखांत सहभागी होऊ तर सर्वांचं जीवन सुखी होईल. दुःखाचं कुठं नांव राहणार नाही.’

रोगों से दुःखीक्यों ?

क्या आप दुःखी हैं ? और क्या इसके कारण आपका रोग है ? यदि हाँ, तो आज ही अपने रोग का पूरा विवरण लिखकर एक फायल दवा मुफ्त लें। सफेद दाग, एकिजमा या किसी भी रीग से पीड़ित हों तो हमारे इलाज से आपको भी आवश्य लाभ होगा। दवा जल्द मंगावें।

पत्ता—हिन्दू औषधालय

पो० कतरीसराय (गया)

आत्मलिंग व शिव

—संत विनोबा

भगवंताची शेवटलीं दोन नांवे उरली—‘आत्मलिंग’ आणि ‘शिव’. हीं दोन्ही नांवे शैव घेत असतात. शिवोपासक म्हणजे शिवभक्त दोन्ही नांवांचा उपयोग करीत असतात.

आत्मलिंग नावाचा ज्ञानेश्वरींत उल्लेख आला आहे. आत्मलिंग म्हणजे आत्म्याची खूण, असा स्थूल अर्थ होतो आणि आत्मा हीच खूण, असाहि अर्थ होतो. परमेश्वराची ओळख कुठे होते? समोर मूर्ति आहे, तर आपण समजतो, की ही ईश्वराची खूण आहे. आणि असें समजून आपण तिला नमस्कार करतो. मूर्ति आपणच बनविली, आपणच तिची स्थापना केली आणि आपणच तिची पूजा करतो. पण आपण स्फृणतो, की ईश्वर सर्व सुष्ठिकर्ता आहे. म्हणजे मूर्ति ही आपण ईश्वराची खूण बनविली.

पण ईश्वराची सर्वांत जबळची खूण कोणती? आत्मा. इथे आत (छाती-वर बोट ठेवून) वीणा चालली आहे. आपलें डोके हा भोपळा आहे आणि हृदयात वीणा आहे. हा श्वास चालला आहे, तो वीणेचा आवाज आहे. प्रत्येक श्वासागणिक वीणा वाजते आहे. ती ईश्वराची खूण आहे. लिंग म्हणजे खूण, आत्मा हेच ईश्वराचे लिंग आहे. म्हणून शैवांनी ईश्वराला आत्मलिंग नांव दिलें, त्याची ओळख हीच. परमात्मा कुठे आहे असें विचारलें, तर तो सगळीकडे आहे, पण रामाच्या मूर्तींत विशेष आहे आणि त्यापेक्षा विशेष इथे (हृदयांत) आहे.

पण तो ओळखता येत नाही. गाठोडे बांधलेले आहे, तर आतला हिरा दिसेल का?

—नाही दिसणार.

तसे हैं हाडामांसाचे गाठोडे आहे. त्याच्या आत हिरा लपवला तर तो दिसत नाही. लोक म्हणतात, ‘छातीवर हात ठेवून सांग बरें’! मग मनुष्य छाती-वर हात ठेवतो आणि छातीवर हात ठेवला म्हणजे खरें बोलतो. कारण आत देवता आहे. ती म्हणते, ‘अरे! खरें बोल.’ तेव्हा परमेश्वराची ओळखायची खूण आत्मा आहे.

पुढचे नांव शिव आहे. शिव म्हणजे कल्याण, मंगल. हे लोक रोज ‘विष्णुसहस्रनामा’ चा पाठ करतात. त्यात शिव नांव आहे.

‘ॐ नमः शिवाय’ असा मंत्र आहे. म्हणजे शिवाला नमस्कार असो. हा शिव वेदातहि येतो ‘शिवाय शिवेतराय च’ बनविली.

या ठिकाणी ही नाममाला संपली. ती आता प्रेमाने म्हणत जा. निजण्यापूर्वी म्हणायची आणि आईच्या मांडीवर निजतो, तसें ईश्वराच्या मांडीवर झोपाचें. आता आपण ‘ॐ नमः शिवाय’ चा जप करू.

वर्गणीदारांस व वाचकांस विनंती

कधींमधीं कांहीं वर्गणीदारांकडून अंक न मिळाल्याच्या तक्कारी येत असतात. त्यांना अंक शिळ्क असल्यास पाठविण्यांत येतो. परंतु ज्यांना अंक मिळत नाही त्यांनी आपला पत्ता कृपा करून बिनचूक कळवावा. पत्त्यात नाव, गावाचें व पोष्टाचें नाव तसेंच जिल्ह्याचें नाव लिहिलेले असावे.

आमच्या वर्गणीदारांस एक खास व अगत्याची विनंति करावयाची आहे. साई-लीला हें मासिक श्री साईबाबांच्या सेवेस वाहिलेले आहे. हे मासिक सेवाभावानें गेलीं सुमारे सत्तेचाळीस वर्षे नेमानें चालू आहे. त्याच्या जास्तीत जास्त प्रचारासाठी झटणे व वर्गणीदार वाढावे यासाठी शक्य तो हातभार लावणे ही बाबांची एक प्रकारे सेवा आहे तरी कृपया प्रत्येक वर्गणीदाराने या मासिकाला निदान दोन तरी नवीन वर्गणीदार मिळवून देण्यासाठी झटावे, अशी विनंती आहे. हें मासिक आमच्या वाचकवर्गाच्या दृष्टीने शक्य तेवढे उद्घोषक, मार्गदर्शक व साधकांस उपयुक्त व्हावे या दृष्टीने आमचे प्रयत्न चालू आहेत परंतु त्याचबरोबर आमच्या वाचकांनी व वर्गणीदारांनीही हें मासिक चालविण्याच्या कार्यात आम्हाला शक्य तो सहकार मनापासून द्यावा अशी विनंती आहे.

या मासिकाचे ध्येय व धोरण लक्षांत घेऊन त्यांत कोणकोणत्या सुधारणा घडवून आणणे जरूर आहे हेंही कृपया कळवावे.

बाबांच्या भक्तांना जीवन संग्रामांत वेळोवेळी नाना प्रकारचे अनुभव येत असतात. ते त्यांनी स्वच्छ अक्षरांत कागदाच्या एका बाजूस लिहून पाठविण्याची कृपा करावी. जे छापण्यासारखे अनुभव असतील त्यांना जरूर प्रसिद्धी दिली जाईल.

धूलि—वंदन

लेखक :- द. शं टिपणीस

माती ही अत्यंत मौल्यवान् वस्तु आहे. सोन्यापेक्षांही मौल्यवान् परंतु विषुलतेमुळे आपणास तिचे महत्त्व वाटत नाहीं 'धूलि - वंदन' हें उगाच नाही आचरांत आले. अशा या धुळीचे महत्त्व किती आहे. व तें कां याचें सुंदर विवेचन श्री. टिपणीस यानी या लेखांत केले आहे.

— संपादक

धूळ, मातीच ती. आणि तिला वंदन ? मातीला कसला मान घायचा ? खुळेपणा आहे सर्व. बिनमोलाची माती तिची काय एवढी महती ? हो. खर आहे. बिनमोलाची माती. तिला मोल नाहीं. तिचे मोल करतां येत नाही ज्याच्यांत मोल करायचें ती वस्तू ज्याचें मोल करावयाचें ज्याच्या पेक्षां गुणाने श्रेष्ठ असली पाहिजे. एकाद्या वस्तूचें आपण पैशांत मोल करतो कारण पैसा हा त्या वस्तू पेक्षां अधिक उपयुक्त व मोलाचा वाटतो. ज्याला पैशाचें मोल येत नाहीं त्याला आज या जगांत भाव नाहीं. पण पैसा झाला तरी मातींतूनच आला. व शेवटीं त्याचीही मातीच ब्हायची. सोने चांदी हिरे माणके यांचा शेवटी भुगा होऊन मातीच होते. माती ही वस्तुजाताची जननी आहे. मुलाने कां आईचें मोल करायचें ? सगळंच माती मग मातीचें मोल करायचें कोणी व कशांत ? का मातीचें मोल मातीनेच करावयाचें ? पाण्याचें मोल का पाण्याने करावयाचे ? असें करणे म्हणजे विद्यार्थ्यानें स्वतः लिहिलेली उक्तर पत्रिक स्वतांच तपासून त्याचें मूल्य ठरविण्यासारखे आहे. मातीचें मोल करतांच येत नाहीं. व्यवहारांत तसें तें केले जात नाहीं. म्हणून माती बिन मोल आहे हे खरेच.

बिनमोलाच्या परंतु बहुमोलाच्या

पण पुष्कळ गोष्टी अशा आहेत कीं त्या आहेत तोंपर्यंत बिनमोलाच्या वाटतात. त्यांना मोल आहे हें आपल्या स्वप्नीही येत नाही. पण त्यांचा अभाव झाला कीं जाण वाटतें. त्या मोलाच्या महत्वाच्या वाटतात. रोज चिमटा घेणाऱ्या रेशनिंगचाच अनुभव पहाना. तांदूळ, गहूं वैगैरे आजच्या रेशनिंग मधल्या वस्तु बाजारांत मुबलक उपलब्ध होत्या तेव्हां त्यांचा वापर आपण मुक्तहस्ताने करीत होतों. पण आज त्याच वस्तूचा अभाव झाल्यासुळे त्यांचे मोल व महत्व पूर्वी पेक्षां किती तरी पटीने वाढले आहे. कुडचाभर धान्य सांडले तर वज्ञाघात झाल्यासारखे आपले चेहेरे होतात. गाठचे चार आणे काढून दुसऱ्याला देवूं पण हातचे मुठभर तांदुळ वागहूं आपण सोडणार नाही. पाण्याचा हवातसा वापर आपण रोज करतो. फुकट गेले तर कांही वाटत नाही. पण आज पाणी येणार नाही अशी बातमी आली कीं राहिल्या साहिल्या पाण्याला किती महत्व येते, अभाव वस्तूचे मोल व महत्व पटवून देतो. माती मुबलक आहे म्हणून तिचे महत्व व किंमत आपणास वाटत नाही. तिचा अभाव झाला तर ? शहर-वासीयांना थोडा फार अनुभव येतोच. मोल देऊन माती विकत ध्यावी लागते. खेडूत स्थियांना आश्रय वाटते. ‘कधीं ऐकलं नव्हतं ग बाई, मातीला पैसे द्यावे लागतात म्हणून. आमच्याकडे पहा, परसांत गेले कीं हवी तेवढी माती. कोण विचारतो तिला ?’ पण अभाव विचारावया लागतो व मोल चढवतो. म्हणून समजा जगांतील माती एकाएकी नाहीशी झाली तर काय होईल याचा विचार करणे मोठे उद्घोषक होईल. मातीचे महत्व तर कळेलच व अंतीं आपले महत्व किती आहे हेही ध्यानीं येईल.

पृथ्वी म्हणजे मातीचा गोळा.

माती व पाणी हे आपल्या जीवनाचे अत्यंत आवश्यक घटक आहेत. माती विना पाणी कोठून मिळणार ? आकाशांतून ? पण आकाशांतून पावसाच्या रूपाने पाणी मिळण्यास सुळांत पृथ्वीवर पाणी पाहिजे. त्यासाठीं माती पाहिजे. माती आपल्या पोटांत वर्षानुवर्षे पाणी साठवून ठेवते. या साठ्याचा उपयोग मानवी जीवनास होतो. झरे वा नद्या यांचा उगम खडकांत असतो, आणि खडक म्हणजे काय ? मातीचे घट रूप, आणि माती म्हणजे काय ? खडकाचे

मैल रूप, जिजून खडकाची माती होते, आपण जमिनीवर राहतो पण जमीन ही मातीचीच बनली आहे. आपले मोठ मोठे वैभवशाली इमले मातीच्या आधारेच उभे अहेत. यामुळे घरा खालच्या जमिनीपुरता भूमिपूजनाचा सोहळा उरकून आपण मातीचा आदर करतो. अर्थात या मार्गे आदरा पेक्षां भीतीच जास्त आहे. हो नेम काय, राग येऊन शेषाने आपला फणा जरासा हलबला तरी मोठा ईमला पत्त्यांच्या वंगल्यासारखा भुईसपाट व्हायचा. आपल्या सगट आपल्या सर्व वैभवाला भूमीचा—मातीचाच आधारस्तंभ आहे. पायाखालची ही जमीन ही माती नाहीशी झाली तर काय होईल ? भूकंप सांगतोच है. पृथ्वीच मुळी मातीची बनली आहे. पृथ्वी म्हणजे मातीचा गोळा. इंग्रजीत पृथ्वीला Earth (माती) असे म्हणतात. माती म्हणजे पृथ्वीच नाहीशी झाली तर मग या ऐहिक सृष्टीत राहिले काय ? सृष्टी पंच महाभूतांची बनली आहे. त्यांतील एक घटक पृथ्वी आहे. हे भूत नाहीसे झाले तर बाकीची भूतें काय करणार ? पाचा शिवाय दृश्य सृष्टी नाहीं. पृथ्वी, आप, तेज, वायु व आकाश यांत पहिला नंबर पृथ्वीचा. शास्त्रज्ञ म्हणतात की पृथ्वी ही सूर्यांतून फुटून निघालेला गोळा आहे. मार्तींतच सुलांत ही फुटीर वृत्ती असल्यामुळे तिच्यांतून झालेल्या मानवाच्या ठारींही ती असल्यास नवल नाहीं. खाण तशी माती. काच तशी बीज. मार्तींतून पाणी निर्माण झाले. त्यांच्यात सदैव सहकार्य असते. म्हणून माती तेथे पाणी व पाणी तेथे माती आपणांस दिसते. पाण्यांत अग्नि गुप्तरूपाने असतो. यामुळे प्रत्येक वस्तूत तो आहे. घर्षणाने तो दृश्य रूपात येतो. अग्निमुळे उष्णतेमुळे हवा पातळ होते तेव्हां वायू—वारा निर्माण होतो. आकाश म्हणजे अवकाश, याचा अंत अद्याप मानवास लागला नाहीं. अशा प्रकारे सृष्टीचा पसारा वाढला आहे. थोडे विषयांतर करून असे म्हणावेसे वाटते की मानव हा पंच-महाभूतांतून झाला असल्यामुळे या भूतांचे गुण मानवांतही आलेले आहे. पृथ्वीची फुटीर वृत्ती, पाण्याचा प्रवाहीपणा (प्रवाहपतित) अग्नीचा गरमपणा, वायूचा स्वैर संचार व आकाशाचे विशालत्व हे सर्व माणसामध्ये दिसतात, सारांश काय की या ऐहिक पसाराच्या उत्पत्तीस कारणीभूत होणाऱ्या महत्वाच्या गोष्टीपैकी ही माती ही एक आहे.

शेवटीं मार्तींत एकरूप व्हायचे.

वर दिलेला कम पृथ्वी आप तेज वगैरे मूळ क्रमाच्या उलट आहे.

सांख्य शास्त्राप्रमाणे आकाश वायू तेज आप व पृथ्वी असा आहे. आकाशांतून वायू, वायूंतून तेज तेजांतून आप व त्या मधून पृथ्वी उत्पन्न झाली असा त्यांचा उत्पत्तिक्रम आहे. यांत पृथ्वी हा शेवटचा घटक आहे. यामुळे पहिल्या चार घटकांचे गुणधर्म थोड्या फार अंशाने पृथ्वींत-मातींत आहेत. माती वाटते तितकी हलकी नाही. मातींतून झालेली ही सर्व सजीव निर्जीव सृष्टी क्षणभंगुर आहे. पुन्हां ती आपल्या मूळ रूपाला मिळते. तिला झीज आहे. वस्तुजाताची झीज होत असते. भुगा होत असतो. माती होत असते. घरात धूळ आढळते. ती बाहेरून येते असें आपण समजतो. पण हा समज पूर्ण खरा नाही. बाहेरून धूळ येते हैं खरें पण कांहीं धूळ घरांतच निर्माण होते. कितीही अद्यावत घर बांधले व बाहेरून धूळ येणार नाही असा बंदोबस्त केला तरी त्या घरांत थोडी फार धूळ मिळणारच. आपण पंधरा एक दिवस घर बंद करून बाहेर गांवी गेलें व परत आल्यावर पाहिलें तर घरांत थोडी फार धूळ साठलेली दिसेल. कारण घरांतील वस्तूंची झीज. वाटचाल अशा प्रकारे सर्व मातींतून निर्माण झाले व सर्वांची मातीकडे आहे. एका इंग्रज कवीने म्हटले आहे Dust thou art, to dust returneth.

माणसाला मातीची आवड

माणसाला मुळांत मातीची आवड फार. रांगती बाळे माती खातात. हैं दृश्य आतां शहरांतून फारसे दिसत नाहीं. कारण शहरांतून माती दुर्मिळ झाली आहे. पण खेड्यापाढ्यांतून अजूनही हैं दृश्य दिसून शकते. डोहाळेपणी कित्येक स्थियांना माती खावीशी वाटते. खाण्यास योग्य अशी माती बाजारांत विकतही मिळते. तालमेंतील मातींत लोळल्याने शरीर कसदार होते. कुस्ती व हुतूतू महाराष्ट्राचे आवडते खेळ, त्यांत भरपूर माती अंगाला लागत असते. मोकळ्या वातावरणांत व मातीच्या सान्निध्यांत खेळल्याने शरीर सुट्ट होते असा शूर्वीच्या लोकांचा अनुभव आहे. मातीत व मातीशीं खेळण्याची प्रवृत्ति बालकांत दिसून येते. समुद्र किनाऱ्यावर गेलें कीं बालकांना प्रथम ओढ कशाची लागत असेल तर ती वाळूची. मऊमऊ वाळूंत नाचावें, बागडावे, किळे बांधावेत, व वाळू उडवावी या गोष्टींची बालकांना भारी हौस असते. माणसाला मातीची नैसर्गिक ओढ आहे. पण सुधारणेमुळे आपण तिला भर्यादा घातल्या आहेत. तरी सुद्धा मातीबद्दलची हौस धूलिवंदनाच्या सणांतून आपण व्यक्त करतो. सुशिक्षित समजणारा वर्ग या पासून अलिस असला तरी राजकरणांत वा साहित्यांत वेळीं अवेळीं

एकमेकावर चिखलफेक करून तो आपली माती बदलची हैस भागून घेतो. माती ही आपली जन्मदात्री असल्यामुळे निदान वर्षातून एकदा तरी कपाळी धूळ लावून तिच्या बदलची कृतज्ञता व्यक्त करावी म्हणून कदाचित् हा सण अस्तित्वांत आला असला पाहिजे. तें कर्सेही असो. पण एवढें बाकी खरें कीं त्यांत मातीचे महत्व मान्य केलें आहे. माती औषधी आहे. म. गांधीनी या बाबतीत स्वतः प्रयोग करून ताप वगैरे मध्यें तिचा वापर केला आहे. थंडाव्यासाठीं ताबडतोब इलाज म्हणून भाजलेल्या जागेवर ओली माती लावण्याचा गावठी इलाज प्रसिद्ध आहे. माती निरनिराळ्या जातीची असू शकते. तांबडी, काळी, पिवळी वगैरे गुणधर्माप्रमाणे प्रत्येकीत थोडाफार फरक असतो. मातींत पाणी मिसळले की ती ओली होते. तिचा चिखल होतो. हा चिखल माणसाचे जीवन पोषीत असतो. खनिज पदार्थ पृथ्वीच्या पोटांत जन्मास येतात. सोने चांदी हिरे आदी मौल्यवान पदार्थांची जननी माती आहे. मानवी सुपुत्राच्या जननीचा आपण नेहमी आदर करतो. पण या जननीच्या जननीला मात्र आपण बिन-मोलाची समजतो. मातृत्वाचा आदर दाखविण्याची ही रीत और नव्हे तर काय ?

चिखल सोन्याच्या मोलाचा

चिखल आपणास नकोसा असतो. तिरस्कार करतो आपण त्याचा. पण चिखल विशेषतः शेतांतला चिखल सोन्याच्या मोलाचा आहे कारण दाणे पिकवून तो सोने मिळवून देतो. एवढेंच नव्हे तर अखिल मानव जातीला पोषीत असतो. जीवनास आवश्यक असणाऱ्या बहुतेक सर्व वस्तु चिखल आपणास पुरवीत असतो. नानाप्रकारचे सुती व रेशमी कापड आपण वापरतो. हा सर्व माल अप्रत्यक्षपणे चिखल आपणास पुरवीत असतो. अप्रत्यक्षपणे कारण चिखलांत होणारी वनस्पती या सर्वांना लागणारा कज्चा माल निर्माण करते. असाच प्रकार मांस, अंडी यांचा आहे. अशा प्रकारे प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष सर्व प्रकारचे अन्न चिखल वा माती आपणास पुरवते. आपले फर्निचर मग ते लाकडी असो वा लोखंडी असो आपणास कोण पुरवते ? माती. लोखंड मातीच्या पोटांतून येते तर लाकडी सीमेटची असतील, माती मुळेच उभी राहिली आहेत ना ? माणसाच्या आदी तीन गरजा अन्न, आश्रय व कपडे या चिखलाकडून भागविल्या जातात. माणसाचे पहिले हत्यार म्हणजे ओबड धोबड दगडाची बनविलेली कुच्छाडी

होय, या हत्याराच्या साद्याने पुढे अनेक उपयुक्त हत्यारे त्याने तयार केली. अग्नि व लोखंड यांचा शोध लागल्यावर व जसजशी बुद्धि प्रगल्भ होत गेली तसेतशी त्याने नवीन नवीन यंत्रे शोधून काढली. आज कारखान्यांतून दिसणाऱ्या अजस्र व अवजड यंत्रांचा मूळ पुरुष म्हणजे ते दगडी हत्यार होय. अशा मातीला आपण बिनमोलाची समजणे हा काय न्याय म्हणावा की कृतज्ञता म्हणावी? ज्याचे खावे त्याचीच निंदा करावी हा जगाचा न्याय असला व मराठी साहित्यात माती म्हणजे कः पदार्थ दर्शित करणारे वाक्प्रचार असले तरी माणसाने मातीचे क्रुण मान्य करणे यातच त्याचा मोठेपणा आहे. माणूस मातीबद्दल काहीही बोलो वा लिहो पण तो मातीला मानतो हे चिखलाजवळ राहणाऱ्या त्याच्या ग्रवृत्तीवरून दिसते. चिखलानें त्याला आधार दिला नसता तर तो आज जसा आहे तसा दिसला नसता. माणूस जेव्हा रानटी अवस्थेत होता व आजच्या प्रमाणे धान्य शिजवून खाण्याची कला त्याला अवगत झाली नव्हती तेव्हा तो जंगलांत कुठेही एकटा दुकटा श्वापदाप्रमाणे राहत असे. पुढे ही कला त्याला अवगत झाल्यावर ज्या ठिकाणी विपुल धान्य मिळेल अशा जागा तो शोधू लागला. अशा कोणत्या जागा त्याला सापडल्या? अशा जागा म्हणजे नद्यांकाठचे गाळाचे चिखला प्रदेश. जगाच्याचे नकाशाकडे पाहिल्यास लक्षांत येईल की नद्यांच्या कांठी दाट लोकवस्ती असते. नद्यांच्या गाळामुळे नदीकाठची जमीन सुपीक बनते व उत्तम व मुबलक पीक मिळते, मानवी जीवन संमृद्ध होते. असतील शितें तर मिळतील भूते या न्यायाने नद्यांच्या काठच्या सुपीक उद्देशांत मानवी वस्ती एकत्रीत झाली. यामुळे एकमेकांचे संबंध येऊ लागले व समाज निर्माण झाला. त्यांतून मानवी संस्कृती जन्मास आली. नाईलचे खोरे, गंगेचे खोरे, सिंधूचे खीरे, या ठिकाणी पुरातन मानवी संस्कृती आढळते खाचें कारण हेच. जंगलांत एकाकी भटकणाऱ्या रानटी मानवाला एकत्रित आणून त्यांचा संघटित समाज बनविण्यास ज्या गोष्टी कारणीभूत आहेत त्या पैकी माती हा एक महत्वाचा घटक आहे.

मातीचें मोल संत ओळखतात.

असे आहे मातीचें मोल व महत्व. यामुळे माती संबंधीचे खायचे काय? माती? तोडांत माती, मातीमोल वगैरे वाक्प्रचार चुकीचें आहेत असे म्हटले पाहिजे. त्याचें सोने हें सर्वथैव चूक. त्याची माती झाली हेच सत्य. कारण सोनें नव्हे तर माती आपल्या जीवनाला सर्वस्वीं पोशीत असतें.

श्रीसाईबाबा फाऊंडेशन

देणव्यांची साभार पोंच
(मागील अंकावरून पुढे)

अ. नं.	नाव	पत्ता	रकम रु.
६३	श्री. बी. एस. कारळकर	इंदिरा निवास, लॉट नं. १९, ए. एच. ए. किडवाई नगर, वडाळा पोस्ट ऑफिस समोर, वडाळा, मुं. ३१	
६४	डॉ. श्रीपाद शिवराम उगरणकर	‘राम महाल’ डी. एम्. रोड, मुं. १	१०९
६५	मेसर्स कंधार प्रूट कंपनी	सी. १५ इंद्र मार्केट, सब्जी मंडी, दिल्ली ७	२५०
६६	मेसर्स कब्कर आणि कं.	„	२५०
६७	मेसर्स फरद इराणी आणि कं.	„	१५९
६८	श्री. एच् रत्नाकर राव.	नं. ११ तोडरमल गली, न्यू दिल्ली १	१०९
६९	श्री. आर. आर. चौधरी ऑफिस केट	१५, जैन मंदिर रोड, न्यू दिल्ली १	१००
७०	श्री. सोमचंद बी. पारीख		१२५
७१	श्री. जी. श्रीराम बाबू आंघ्र बँक लि.	लक्ष्मी टॉकिज रोड, शेनॉय नगर, मद्रास ३०	१००
७२	श्री. डी. डी. नेरॉय	चौपाटी सी फेस, सेहस्ट्र ब्रीज, मुं. ४	३०००
७३	एस् एस् भरुचा चार्टर्ड अकॉन्टन्ट	सुदाम पापडी, तिसरा मजला, गवालिया टँक पोस्ट ऑफिस समोर कंबाला हिल मुं. २६	२५९
७४	श्री. के. यु. मेहता. वकिल ऑफिसन्स प्रा. लि.	नारानदास बिल्डींग स्प्रॉट रोड, बॉलर्ड इस्टेट मुं. १	१०९
७५	मिसेस मधुरिका एच. पालेजा.	फ्लॅट नं. २४ शंकर सागर को. ऑपरेटीव एच. एस लि. सोफिया कॉलेज लेन, मुलाभाई देसाई रोड मुं. २६	१०९
७६	श्री. लेखराज श्री. एम्. कामेश्वर राव.	राज्यसभा सेक्रेटरीएट पार्लमेंट हाऊस, न्यू दिल्ली	१०९

७७	श्री. पी. सी. खनवदार	प्रोप्रायटर इलेक्ट्रोज वर्क्स १९१ डॉ. अबिडकर रोड. दादार मुं. १४	१०६
७८	मेसर्स पेरामाऊंट इंडर्से	न्यू दिल्ली.	१०१
७९	मेसर्स सारना ब्रदर्स	न्यू दिल्ली	१००
८०	एम्. एल. मथूर	"	१०१
८१	श्री. आर. एन्. चौधरी	"	१०२
८२	श्री. के. सी. चौधरी	"	१०३
८३	मेसर्स रबर हाउस	"	१५१
८४	श्री. एस. मोरे	अर्मार बिल्डिंग ३ रा मजला रु. नं. ३५ नुरवाग डोंगरी मुंबई कंबोडिया	१०१
८५	„ राजकुमार रामचंद्र मयेकर	अर्मान हाउस गोवास्ट्रीट मुंबई	५०१
८६	„ विजयकुमार शेषी व श्रीमती आशालता शेषी	विदिया म. प्र.	५००
८७	„ जे. डी. कूपर	मु. पो. कर्जत जिल्हा कुलावा	१०१
८८	सौ. शालिनी रा. दिवाडकर	ऑड ५६ म्मुनिसिपल कार्टर्स	१५०
८९	श्री. पल. वी. गोलटकर	भटवाडी घाटकोपर मुं. ८४	१०१
९०	श्री. वासुदेव पटेल	पो. वॉ. नं. २६७० नैरोबी	१००
९१	श्री. शं. लाल म. लाल जानी	मु. पो. शिर्डी जिल्हा अहमदनगर	१०१
९२	श्री. मधुकर एस. मयेकर	११४, हिन्दु कॉलनी दादर पुं. १४ १०१	१०१
९३	श्री. टी. एन्. नागर	गोंदिया	१०१
९४	रामसाई इंडियल इंटरप्राईसेस	यटीयामंगलम् त्रिवनापल्ली मद्रास	१०१
९५	सौ. वाई एन्. वानखेडे	नागपूर	१०१
९६	श्री डी. पी. म्हसकर	कोल्हापूर	१०१
९७	श्री. के. एन्. देशपांडे	भोकरदान	१०५
९८	श्री. टी. एन्. सहाय	जमशेटपूर	१०१
९९	श्री. पी. टी. हिंगणे	नरगिंगपूर	१२६-२५
१००	श्री. के. एस. गुसे	विसनगर	१२५
१०१	श्री. ए. डी. कोरगांवकर	रत्नागिरी	१०१
१०२	श्री. वी. के. प्रधान	लिमच	२००
१०३	श्रो. नागाप्पा	बीदर	२०१
	कालाप्पा जवसेष्टी		

Statement of ownership and other particulars about Newspaper (Shri Sai Leela) to be published in the First issue of every year after last day of February.

FORM IV (See Rule 8)

1. Place of Publication.	Sai Niketan, 804-B,
Dr. Ambedkar Road, Dadar
Bombay-14 DD.
2. Periodicity of its publication	Monthly.
3. Printer's Name :-
Nationality :-
Address :-	Shri Pandurang Dajiba More.
Indian.
Nirnaya Sagar Press,
26-28, M. B. Welkar Road,
Bombay-2.
4. Publisher's Name :-

Nationality :-
Address :- | Shri Dattatraya Dinkar
Patankar.
Indian.
Sai Niketan, 804-B,
Dr. Ambedkar Road,
Dadar, Bombay-14 DD. |
| 5. Editor's Name :-

Nationality :-
Address :- | Shri Dattatraya Dinkar
Patankar.
Indian.
Sai Niketan, 804-B,
Dr. Ambedkar Road,
Dadar, Bombay-14 DD. |
| 6. Names & Addresses of individuals who own the Newspaper and Partners or Shareholders holding more than one percent of the total capital. | Shri Sai Baba Sansthan,
Shirdi, (a Charitable &
Religious institution)
Post:- Shirdi.
Dist:- Ahmednagar. |

I, Dattatraya Dinkar Patankar, hereby declare that the particulars given above are true to the best of my knowledge and belief.

D. D. PATANKAR

Signature of Publisher.

Receiver,

Shri Sai Baba Sansthan,
SHIRDI.

28th February 1969.

श्री साईबाबा संस्थान, शिरडी संस्थेतर्फे प्रकाशित
व विक्रीकरितां ठेवलेलीं पुस्तके

(१)	श्रीसाईसच्चरित्र (मराठी)	श्री. दाभोळकरकृत	८-००
(२)	„ (हिंदी)	श्री. ठाकुर	४-५०
(३)	„ (गुजराथी)	श्री. सोमपुरा	४-००
(४)	„ (इंग्रजी)	Shri Gunaji	४-००
(५)	„ (Kannad)	N. S. Anantha Raum	३-००
(६)	Glimpses of Indian Spirituality—by Pradhan		१-००
(७)	Glimpses of Indian Spirituality (Telgu)		१-००
(८)	श्री साईलीलामृत (मराठी)	श्री. आगास्करकृत	२-००
(९)	साईबाबा—अवतार व कार्य (मराठी)	श्री. धोड	२-००
(१०)	साईबाबांचे ४ अध्याय (मराठी)	श्री. दासगणू	००-५०
(११)	सगुणोपासना (मराठी)	श्री. भीष्म	००-२५
(१२)	„ (गुजराथी लिपीत)	श्री. भीष्म	००-२५
(१३)	श्री रुद्राध्याय ११ वा (मराठी)	श्री. दाभोळकर	००-१२
(१४)	कीर्तन पंचक (मराठी)	श्री. देव	१-५०
(१५)	शीलधी (मराठी)	डॉ. गव्हाणकर	००-७५
(१६)	श्री साईगीतांजलि (मराठी)	कवि श्रीपाद	००-१२
(१७)	Guide to Shirdi (English)		००-१२
(१८)	स्तवनमंजिरी व सुमनांजली (मराठी)		००-२०

व्ही. पी. ची पद्धत नाही.

Colour pictures of Sai Baba by Neroy

(1)	Baba sitting on Stone $9\frac{1}{2}'' \times 13\frac{1}{2}''$ medium	00-37
(2)	„ „ in Dwarkamai $9\frac{1}{2}'' \times 13\frac{1}{2}''$ medium	00-50

Other different poses of Sai baba in colour according to different sizes varying in prices.

Commission to Sellers 25% except on 2 to 10 for which only 25 nP. and 50 nP. for No. 1 Postage Extra (minimum purchase of Rs. 15). Can be had from (मागवा) :

1. Receiver Shri Sai Baba Sansthan,
P. O. Shirdi., Dst. Ahmednagar.
2. Sai Baba Office 'Sai Niketan,'
Dr. Ambedkar Road, Dadar, Bombay 14.